

Marjatta Kokkonen
Tiina Oikarinen

Kotoutumista **KAIKILLE!**

*Vammaiset maahanmuuttajat
ja kotoutumiskoulutus*

Kotoutumista **KAIKILLE!**

*Vammaiset maahanmuuttajat
ja kotoutumiskoulutus*

Marjatta Kokkonen ja Tiina Oikarinen

Vammaisten maahanmuuttajien tukikeskus Hilma
Vammaisfoorumi ry

Julkaisija:

Vammaisten maahanmuuttajien tukikeskus Hilma

Vammaisfoorumi ry

www.tukikeskushilma.fi

Paino: Bookwell Oy, Jyväskylä

ISBN 978-952-67731-2-4 (sid.)

ISBN 978-952-67731-3-1 (PDF)

Ulkoasu ja taitto: Väinö Heinonen

TIIVISTELMÄ

Jokainen vieraskielisessä ympäristössä asunut tai vieraillut tietää, että yhteiskuntaan liitytään ensisijaisesti kielien välityksellä. Kielitaidon puute hankaloittaa arkisista asioista selviytymistä – opiskelusta ja työnteosta puhumattakaan. Suomalaisessa yhteiskunnassa korostuu erityisesti suomen, ruotsin tai suomalaisen viittomakielen oppimisen tärkeys.

Valtionhallinnon keskeisin työväline Suomeen muualta muuttaneiden kotoutumisen edistämiseksi on maahanmuuttajalle tehtävä kotoutumissuunnitelma ja sen mukainen kotoutumiskoulutus. Kotoutumistoimenpiteitä, kuten kotoutumiskoulutusta, järjestettäessä on huomioitava vammaisten henkilöiden yhdenvertainen oikeus kotoutumiseen. Mikäli vammaisen maahanmuuttajan osallistuminen koulutukseen estetään, tai se toteutetaan hänelle soveltumattomassa muodossa, rikotaan samalla hänen oikeuttaan kotoutumiseen.

Tässä selvityksessä tarkastelemme sitä, miten vammaisten maahanmuuttajien yhdenvertainen oikeus kotoutumiseen, erityisesti kotoutumiskoulutukseen, toteutuu. Kotoutumiskoulutuksesta tarkastelumme keskittyy kieleen ja sen opetuksen järjestämiseen: kokonaisuudessaan kotoutumiskoulutus sisältää myös työelämä- ja yhteiskuntataitojen koulutusta. Selvitystä varten olemme keränneet sähköpostitse, puhelimitse ja haastatellen tietoa ELY-keskuksilta, TE-toimistoilta, kunnan vammais- ja maahanmuuttopalveluista, yleis- ja erityisopetuksen piirissä työskenteleviltä kielenopettajilta sekä erityisoppilaitosten maahanmuuttajaopiskelijoilta.

Tiedustelimme viranomaisilta, miten vammaiset maahanmuuttajat huomioidaan kotoutumiskoulutusta sekä muita kotoutumistoimenpiteitä suunniteltaessa ja toteutettaessa. Vastaajilta kysyttiin erityistä tukea tarvitsevien huomioon ottamisesta kotoutumiskoulutuksessa, mahdollisesta positiivisesta erityiskohtelusta, opetuksen tukitoimien järjestämisestä sekä eri tahojen tekemästä moniammatillisesta yhteistyöstä.

Opiskelijoilta kysyimme heidän kielen oppimisensa kaaresta Suomessa: kuinka nopeasti he olivat päässeet ensimmäiselle soveltuvalla kielikurssille, kuka heidät kurssille oli ohjannut, miten opiskelu oli edennyt ja minkälaisia tulevaisuuden suunnitelmia heillä oli opiskelujen ja muun elämän suhteen. Kysyimme heiltä myös, miten he kehittäisivät kotoutumiskoulutusta.

Opettajilta kysyimme olivatko he opettaneet vammaisia ja muuta erityistä tukea tarvitsevia maahanmuuttajia, millaisia haasteita kielen opettamisessa oli esiintynyt ja miten haasteet oli ratkaistu. Myös opettajilta kysyimme näkemyksiä siihen, miten vammaisten maahanmuuttajien mahdollisuuksia opiskella ja sen jälkeen työllistyä voisi kehittää.

Selvityksemme mukaan vammaisia henkilöitä ei huomioida kotoutumistoimenpiteitä suunniteltaessa. Vähäinen suunnittelu puolestaan johtaa resurssien puutteeseen niin, ettei yksilöllisiä kotoutumistoimenpiteitä voida aina toteuttaa, vaikka ne kotoutumissuunnitelmaan kirjattaisiinkin.

Kotoutumiskoulutusta järjestettäessä myös osaltaan edelleen virheellisesti ajatellaan etteivät vammaiset ihmiset voi tai ettei heidän tule työllistyä. Tällä perusteella vammaisilta maahanmuuttajilta on evätty pääsy työvoimapolitiittiseen kotoutumiskoulutukseen. Tämä asenteellinen linjaus on vastoin esimerkiksi YK:n vammaisyleissopimuksen, Euroopan Neuvoston vammaispolitiittisen ohjelman, Euroopan Unionin vammaisstrategian ja Suomen vammaispolitiittisen ohjelman linjauksia, joissa kaikissa painotetaan vammaisten ihmisten yhdenvertaista oikeutta koulutukseen ja työllistymiseen. Positiiviseen erityiskohteluun ja kohtuullisiin mukautuksiin koulutusta järjestettäessä velvoittaa myös yhdenvertaisuuslaki.

Vammaisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen saavutettavuuden ja järjestettyjen tukitoimien taso vaihtelee kunnittain. Pääkaupunkiseudulla toimii erityisoppilaitoksia, jotka järjestävät vammaisille maahanmuuttajille suunnattua valmentavaa ja valmistavaa koulutusta. Erityisoppilaitokset eivät kuitenkaan pysty vastaamaan kaikkien Suomessa asuvien vammaisten maahanmuuttajien koulutustarpeeseen, eikä kaikilla maahanmuuttajilla edes niin halutessaan ole mahdollisuutta muuttaa erityisoppilaitoksen paikkakunnalle. Siksi kykyä, mahdollisuuksia ja halua huomioida vammaisten maahanmuuttajien tarpeet yleisen kotoutumiskoulutuksen piirissä on lisättävä.

Opetuksen tukitoimien käyttäminen on vastausten mukaan yleisen kotoutumiskoulutuksen puolella vähäistä, ja usein kiinni opettajan

sinnikkyydestä niiden hankkimiseen. Myös täysin välttämättömien apuvälineiden hankkimisesta oli selvityksen mukaan kieltäydytty niiden korkean hinnan vuoksi. Apuvälineiden ja tukitoimien järjestäminen oli myös usein jäänyt opettajien harteille. He puolestaan eivät olleet tienneet, mistä ja kenen kustantamana apuvälineet tulisi hankkia.

Kyselyyn vastanneet opiskelijat olivat odottaneet soveltuvaa kielikoulutusta vuodesta kahteenkymmeneen vuoteen. Vastaa- jien mukaan kielikurssien ryhmät ovat liian heterogeenisiä, eikä avustajia ja ohjaajia käytetä opetuksen tukena tarpeeksi. Vammaisille maahanmuuttajille suunnatuilla erityisoppilaitosten kursseilla luku- ja kirjoitustaidottomat sekä korkeakoulutetut henkilöt opiskelevat edelleen rinnakkain. Yleisen kotoutumiskoulutuksen puolella tätä ei enää pääosin tapahdu, sillä alkukartoituksessa selvitetään opiskelijan kielitaidon taso ja oppimisvalmiudet. Menetelmiä vammaisten ihmisten alkukartoituksen tekemiseksi ei ole kuitenkaan kehitetty riittävästi. Kotoutumiskoulutuksen ja muiden -toimenpiteiden järjestämisessä on myös suuri tarve moniammatilliselle yhteistyölle sekä monikulttuurisuutta ja moninaisuutta koskevalle koulutukselle.

Selvityksessä viranomaisten, opiskelijoiden ja opettajien vastaukset käsitellään kolmessa erillisessä luvussa. Näiden jälkeen esitellään toiminnallinen malli mielenterveyskuntoutujien suomen kielen opetukseen. Loppuun on kerätty toimenpide-ehdotuksia vammaisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen kehittämiseksi.

Kiitokset

Tämän selvityksen tekemiseen ovat osallistuneet useat ihmiset. Haluamme kiittää kaikkia selvitykseemme vastanneita viranomaisia, opiskelijoita ja opettajia. Erityiskiitokset ansaitsevat omat tarinansa näissä kansissa kertovat Min Han, Ibrahim, Ljuba, Ali ja Carlos. He esiintyvät selvityksessä etunimillään – osaksi muutetuilla – omasta toiveestaan. Haluamme kiittää myös selvitykseen kirjoittaneita opettajia Terhi Voutilaista, Annamari Honkamäkeä, Maija Koivistoa, Heli Viita-Louhiota, Tuula Hallikaista ja Aila Kaltiaista heidän arvokkaasta työpä-noksestaan.

Helsingissä 15.10.2012

Marjatta Kokkonen ja Tiina Oikarinen

SISÄLLYS

1 Kotoutumista kaikille!	12
2 ”Yhdenvertaisuus ei toteudu”	30
2.1. Vähäinen suunnittelu johtaa resurssien puutteeseen	32
2.2. Saavutettavuus ja tukitoimet vaihtelevat kunnittain	37
2.3. Moniammatilliselle yhteistyölle ja moninaisuuskoulutukselle tarvetta	39
3 ”On helpompaa, kun osaa suomea”	46
3.1. Soveltuvan kurssien odotusaika 1–20 vuotta	48
3.2. Oikean tason ryhmä ja motivoiva opettaja kielen oppimisen tukena.....	49
3.3. Oppimisen haasteista ja tulevaisuuden suunnitelmista	51
Opiskelijoiden puheenvuoroja	58
4 ”Parhaamme tehdään”	68
4.1. Liian heterogeeniset ryhmät ja tukitoimien puute .	70
4.2. Oppimistilanteiden haasteita ja ratkaisuja	72
4.3. Lisää yhteistyötä ja koulutusta opettajille	75
Opettajien puheenvuoroja	78
5 Yhteistyöllä Espoossa – Malli mielenterveyskuntoutujien toiminnallisesta kielikoulutuksesta	96
6 Toimenpide-ehdotuksia kotoutumiskoulutuksen kehittämiseksi	100
LÄHTEET	102

1 Kotoutumista kaikille!

Jokainen vieraskielisessä ympäristössä asunut tai vieraillut tietää, että yhteiskuntaan liitytään helpoiten kielen välityksellä. Kielitaidon puute hankaloittaa arkisista asioista selviytymistä – opiskelusta ja työnteosta puhumattakaan. Suomalaisessa yhteiskunnassa korostuu erityisesti suomen, ruotsin tai suomalaisen viittomakielen oppimisen tärkeys.

Valtionhallinnon keskeisin työväline Suomeen muualta muuttaneiden ihmisten kotoutumisen edistämiseksi on maahanmuuttajalle tehtävä kotoutumissuunnitelma ja sen mukainen kotoutumiskoulutus. Kotoutumiskoulutuksen tavoitteena on antaa oppivelvollisuusiän ylittäneille maahanmuuttajille sellaiset kielelliset, yhteiskunnalliset, kulttuuriset ja elämänhallintaan liittyvät valmiudet, joiden avulla he pystyvät selviytymään jokapäiväisen elämän tilanteissa uudessa ympäristössään. Kielitaidon kehittymiseen vaikuttavat useat oppijaan, opetukseen ja opettajaan

sekä oppimisympäristöön ja oppimismateriaaliin liittyvät seikat. Oppimistilanteissa oppijan omat taidot, kokemukset ja motivaatio kohtaavat opetuksen strategiat aina oppimateriaaleista ja oppimisympäristön järjestelyistä opetusmetodeihin. (Kivisik ym. 2011)

Suomen kotouttamispolitiikka on pitkään ollut hyvin työvoimainnosteista. Työvoimaan kuulumattomat aikuiset maahanmuuttajat ovat usein jääneet kokonaan tai osittain ilman kieleen ja suomalaiseen yhteiskuntaan perehdyttävää koulutusta. Monet vammaiset ja pitkäaikaissairaat maahanmuuttajat ovat jääneet helposti kotoutumiskoulutuksen ulkopuolelle. Syyt tähän ovat moninaiset, ja ne liittyvät muun muassa kielenopetuksen yksipuolisuuteen, palveluiden sektoroitumiseen, riittämättömään tiedotukseen ja tiedon puutteeseen sekä erilaisiin kulttuurisiin vammaiskäsityksiin. Riittävän kielitaidon puuttuessa yhteiskuntaan osallistuminen on erittäin haastavaa.

Vammaiset maahanmuuttajat suomessa

”Vammaiset ja pitkäaikaissairaat maahanmuuttajat” ovat hyvin heterogeeninen ryhmä. He ovat muuttaneet Suomeen eri syistä ja heillä on monia erilaisia taustoja ja ominaisuuksia. Moninkertaiseen vähemmistöön kuuluvina heillä on usein erityistarpeita, joiden huomioimatta jättäminen johtaa helposti syrjintään ja yhteiskunnan ulkopuolelle sulkemiseen. Siihen, millaista tukea ihminen tarvitsee ja kuinka hyvin hän pääsee itsenäisen elämän alkuun Suomessa, vaikuttavat monet tekijät: muun muassa aikaisemmat kokemukset, oleskelustatus, vamman laatu, ikä, seksuaalinen suuntautuminen, sukupuoli ja sen ilmaisu, etninen tausta ja yhteiskuntaluokka. Vammaiset maahanmuuttajat kohtaavat maahanmuuton aiheuttaman muutoksen myös hyvin eri tavoin. Muutoksen hallintaan vaikuttavat muun muassa heidän sosiaali-

set verkostonsa Suomessa ja lähtömaassa, oma asenne ja odotukset sekä yhteiskunnan tarjoamat palvelut. Merkityksellistä on myös se, millainen kontaktipinta heillä on suomalaisen yhteiskuntaan: tapaavatko he vain viranomaisia vai onko heillä myös ystäviä, työ-, koulu- ja harrastuskavereita.

Vammaisten ja pitkäaikaissairaiden maahanmuuttajien lukumäärästä Suomessa ei ole tarkkaa tietoa, eikä tällaisten tilastojen kerääminen edes olisi tarkoituksenmukaista. Myös määritelmät vammaisuudesta ja maahanmuuttajista vaihtelevat. Tässä selvityksessä viittaamme ”maahanmuuttajilla” henkilöihin, joilla on oikeus kotouttamislain mukaisiin palveluihin. Vammaisuuden puolestaan ymmärrämme YK:n vammaisyleissopimuksen (2006) mukaisesti. Vammaisuus ei YK-sopimuksen mukaisesti ole lääketieteellinen tai sosiaalinen kysymys, vaan ennen kaikkea ihmisoikeuskysymys. Vammaiset henkilöt ovat oikeuksien haltijoita, joilla on oltava mahdollisuus vaatia oikeuksiensa toteuttamista.

Jotain osviittaa vammaisten maahanmuuttajien määrästä Suomessa antaa se, että Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2011 Suomessa asui noin 180 000 ulkomaan kansalaista. Mikäli tähän lukuun sovelletaan yleisesti käytettyjä arvioita, jollain tapaa toimintarajoitteisia ihmisiä heistä on 15 prosenttia. Näitä tilastoja hyödyntäen saadussa luvussa eivät kuitenkaan tule esiin Suomen kansalaiset, joilla on maahanmuuttotausta, tai Suomessa syntyneet ja Suomen kansalaisuuden saaneet vammaiset lapset, joiden vanhemmilla on maahanmuuttotausta. He saattavat kuitenkin kohdata samantyyppisiä ongelmia. Termi ”maahanmuuttaja” kertoo usein varsin huonosti ihmisten todellisuudesta ja kuvaa pikemminkin positiota, johon valtio ihmiset asettaa. Parempien sanojen puuttuessa käytämme termiä kuitenkin tässä selvityksessä. Lisäksi on huomattava, että edellä mainitusta luvusta puuttuvat myös paperittomat siirtolaiset, jotka

ovat kaikkien virallisten tuki- ja palvelujärjestelmien ulkopuolella ja täten usein erittäin haavoittuvassa asemassa.

Tukikeskus Hilman asiakastyössä kohtaamme kymmeniä ”vammaisiksi maahanmuuttajiksi” määriteltyjä ihmisiä vuosittain. He asettuvat suomalaisessa palvelujärjestelmässä vähintään kahden sektorin, maahanmuutto- ja vammaispalveluiden leikkauspisteeseen. Lisäksi he voivat olla usein esimerkiksi toimeentulotuki- sekä perhe- ja sosiaalityön palveluiden piirissä. Tuki- ja hakuprosessit ovat työläitä ja monimutkaisia. Ilman riittävää tukea vammaiset maahanmuuttajat jäävät byrokraattisessa palveluviidakossa helposti ilman yhdenvertaista kohtelua ja palveluja, joihin he ovat oikeutettuja.

Vammaisten henkilöiden oikeus kotoutumiseen

Valtio pyrkii tukemaan maahanmuuttajien asettumista Suomeen kotouttamispolitiikalla. Kotoutuminen määritellään kotouttamislaissa maahanmuuttajan ja yhteiskunnan vuorovaikutteiseksi kehitykseksi. Kotoutuminen pitää sisällään ajatuksen siitä, että Suomesta tulisi uusi koti tänne muuttaneille ihmisille. Jokaisen kotoutumispolkua on tuettava yksilöllisesti – olennaisessa osassa ovat kielen opetus sekä kulttuuri- ja yhteiskuntaopinnot. (Suokonaatio 2008, 26.)

Vammaisten maahanmuuttajien kotoutumispolut ovat hyvin erilaisia. Tukikeskus Hilman asiakastyössä on kuitenkin piirtynyt kuva siitä, että vammaisten maahanmuuttajien itsenäiseen elämään Suomessa vaikuttavat keskeisesti kielen oppiminen sekä oma vammaisidentiteetti. Ilman riittävää kielitaitoa on vaikea hoitaa omia asioitaan. Vammaisidentiteetin kehitykseen puolestaan vaikuttaa omien odotusten lisäksi myös se, tuleeko läheistensä ja ympäröivän yhteiskunnan hyväksymäksi. Monella Suomeen erittäin vai-

keista olosuhteista tulevalla ihmisellä voi olla epärealistia odotuksia esimerkiksi siitä, että vamma pystyttäisiin Suomessa parantamaan. Toisaalta ihmisillä voi olla hyvin raskaita kokemuksia syrjinnästä ja ulkopuolelle jättämisestä vammaisuuden takia. Tällaisen ajattelun muuttaminen yksilön ihmisoikeuksia painottavalle lähestymistavalle voi viedä aikaa. Suomalaisen yhteiskunnan vammaisia syrjivät asenteet ja byrokraattinen palvelujärjestelmä eivät ainakaan nopeuta tätä muutosta.

YK:n vammaisyleissopimuksen (2006) mukaan, jonka Suomi on allekirjoittanut, vammaisilla henkilöillä tulee olla yhdenvertaiset oikeudet osallistua koulutukseen (artikla 24), työhön (artikla 27) ja yhteiskunnalliseen elämään (artiklat 29–30). YK-sopimus muuttaa merkittävästi sitä tapaa, jolla vammaisiin henkilöihin niin kansainvälisessä kuin kansallisessakin lainsäädännössä jatkossa suhtaudutaan. Vammaiset henkilöt eivät enää ole tukitoimien ja palveluiden ”objekteja”, vaan heillä on oikeuksia, joiden täytyminen on turvattava. YK-sopimus vahvistaa myös vammaisten maahanmuuttajien oikeutta kotoutumiseen. Kotoutumistoimenpiteitä, kuten kotoutuskoulutusta, järjestettäessä on huomioitava se, että mikäli vammaisten maahanmuuttajien osallistuminen koulutukseen estetään, tai se toteutetaan heille soveltumattomassa muodossa, rikotaan tällöin vammaisten ihmisten oikeutta yhdenvertaiseen kotoutumiseen.

Euroopan neuvoston vammaispoliittisen ohjelman (2006) mukaan jäsenvaltioiden tulee varmistaa, että vammaisten maahanmuuttajien kieli- ja kulttuuritausta sekä erityistarpeet otetaan huomioon järjestettäessä tukea vammaisille henkilöille. Ryhmän mahdollisten erityisongelmien ratkaisemiseksi tarvitaan kokonaisvaltaista lähestymistapaa, jossa otetaan huomioon kulttuuritausta, äidinkieli ja erityistarpeet. Koulutus, työelämä, sosiaali- ja terveyspalvelut sekä kulttuurielämä ovat tällöin erityisen tärkeitä alueita. Vammais-

ten henkilöiden yhdenvertaista yhteiskunnallista osallistumista, koulutuksen saavutettavuutta ja työllistymisen lisäämistä painotetaan myös Euroopan unionin vammaisstrategiassa (2010). Lisäksi Suomen vammaispoliittisessa ohjelmassa (2010) otetaan huomioon erityisen haavoittuvien ryhmien tukeminen. Yhdenvertaisuuslain (§5) mukaan työn teettäjän tai koulutuksen järjestäjän on tarvittaessa tehtävä kohtuullisia mukautuksia vammaisen henkilön työhön tai koulutukseen pääsemiseksi ja siinä selviämiseksi.

Erityistä tukea tarvitsevat maahanmuuttajat huomioidaan myös uudessa kotoutumislaissa (2010). Lain mukaan kotoutumissuunnitelman tulee olla yksilöllinen suunnitelma niistä toimenpiteistä, joiden avulla maahanmuuttajan on tarkoitus saavuttaa riittävä kielitaito sekä muita yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia taitoja (§11). Laissa erityisiä toimenpiteitä tarvitseva maahanmuuttaja määritellään henkilöksi, joka tarvitsee tehostettuja kotouttamistoimenpiteitä erityisesti sairauden, vamman tai muun syyn vuoksi alentuneen toimintakyvyn, iän, perhetilanteen, lukuja kirjoitustaidottomuuden tai muun vastaavan syyn perusteella (§3/6). Erityistä tukea saavien maahanmuuttajien kotoutumisaikaa (3 vuotta), jonka aikana maahanmuuttaja on oikeutettu esimerkiksi kotoutumiskoulutukseen, voidaan pidentää enintään kahdella vuodella (§12). Lisäksi heille voidaan järjestää erityisiä palveluita ja tukitoimia (§26/3).

Vamma tai sairaus ei kuitenkaan ole automaattinen peruste kotoutumisajan pidentämiseen, eikä näin tule ollakaan. Vammaiset maahanmuuttajat saattavat kuitenkin tarvita positiivista erityiskohtelua, jota heidän tulee saada, jotta yhdenvertaisuus kotoutumisessa toteutuu. Esimerkiksi näkövammainen henkilö ei välttämättä voi havainnoida ympärillään erilaisia kielellisiä virikkeitä, kuten opastetauluja, katukylttejä tai esitteitä kuten näke-

vä henkilö. Samoin kuuro tai kuulovammainen henkilö ei altistu ympäristön kielellisille virikkeille kuulevien tavoin muutoin kuin viittomakieltä käyttävässä ympäristössä. Tällöin kielenoppiminen vie usein pidemmän ajan. Lisäksi viittomakieliset henkilöt opiskelevat suomalaisen viittomakielen lisäksi suomen kieltä. Tämän vuoksi on tärkeää, että kotoutumissuunnitelmasta ja sen jatkosta neuvottelevilla tahoilla on riittävä asiantuntemus vamman aiheuttamista haasteista.

Aistivamma ei myöskään ole ainoa kielen oppimista mahdollisesti hidastava tekijä. Monet pitkäaikaissairaudet ja vammat rajoittavat pitkistä koulupäivistä tai -viikoista suoriutumista. Lisäksi esimerkiksi traumaperäisistä mielenterveysongelmista kärsivien henkilöiden ei ole aina mahdollista keskittyä opetukseen yhtäjaksoisesti tai edetä kurssilla suunnitellusti muistivaikeuksien tai esimerkiksi lääkityksestä johtuvan väsymyksen takia.. Useat vammaiset ja pitkäaikaissairaat henkilöt tulevat toimeen perustuella eikä heillä ole mahdollisuutta ostaa kielikoulutusta yksityiseltä sektorilta. Ellei näiden henkilöiden riittävästä tuesta huolehdita julkisilla kielikursseilla, jäävät he usein ilman kielitaitoa.

Vammaa tai pitkäaikaissairautta ei myöskään tule missään tilanteessa pitää esteenä koulutukseen tai työllistymiseen. Vammaisia maahanmuuttajia ei tule rajata pois työvoimapolitiittisesta kotoutumiskoulutuksesta, vaan koulutus- ja työllistymistoimenpiteet on toteutettava yksilölliset tarpeet huomioiden. Valtaosa esimerkiksi Vammaisten maahanmuuttajien tukikeskus Hilman maahanmuuttajataustaisista vammaisista asiakkaista haluaisi työllistyä ja ansaita oman toimeentulonsa aivan samalla tavalla kuin vammattomat, vastaavassa tilanteessa olevat maahanmuuttajataustaiset ihmiset tekevät. Työllistyminen voi vammaisille maahanmuuttajille olla kuitenkin vaikeaa. Useat vähäistä kielitaitoa edel-

lyttävistä töistä, joihin Suomeen muuttaneet henkilöt usein aluksi työllistyvät, kuten siivousala, eivät välttämättä sovellu vammaisille työntekijöille. Työllistymistä vaikeuttavat lisäksi vallitsevat vammaisia ja maahanmuuttajia koskevat kielteiset asenteet. Vammaisten ja pitkäaikaissairaiden maahanmuuttajien työllistymistä onkin tuettava kotoutumisaikana soveltuvan kotoutumiskoulutuksen järjestämisellä ja myös sen jälkeen. Työllistymisen mahdollistamiseksi on hyödynnettävä muun muassa tukityöllistämisen eri keinoja. Nämä eivät kuitenkaan saa muodostua ”automaattiseksi” ratkaisumalliksi, vaan tavoitteena tulee olla ammatillinen kehittyminen ja työllistyminen avoimilla työmarkkinoilla.

Yhdenvertainen oikeus kotoutumiseen tulee kuitenkin olla myös niillä henkilöillä, joiden ei jostain syystä ole mahdollista työllistyä. Myös heille on tarjottava soveltuvaa kieli- ja kotoutumiskoulutusta. Kotoutumistoimenpiteet tulee myös toteuttaa perheen sisäisesti yhdenvertaisesti niin, ettei vammaisen perheenjäsen joudu odottamaan toimenpiteitä muita perheen jäseniä pidempään.

Vammaiset maahanmuuttajat kotoutumiskoulutuksessa

Kotoutumiskoulutuksen tavoitteet, sisällöt ja arvioinnin kriteerit määrittelee Opetushallitus. Aikuisten maahanmuuttajien koulutusta ohjaavat Aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelman perusteet (OPH 2012) ja käytännön työkaluja esitetään Oppaassa aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutukseen (Kivisik, Mentula, Nissilä [toim.] 2011). Lisäksi on julkaistu Aikuisten maahanmuuttajien luku- ja kirjoitustaidon koulutuksen opetussuunnitelman perusteet (2012).

Vammaisten maahanmuuttajien huomioimisesta kotoutumis-

koulutuksessa on mainittu oppaissa hyvin vähäisesti. Opetussuunnitelmassa mainitaan uuden kotoutumislain mukaisesti, että kotoutumiskoulutuksessa on huomioitava myös erityisryhmät (OPH 2012, 14). Lisäksi korostetaan erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden ohjauksen tärkeyttä (Mt. 20). Oppaassa erityistä tukea tarvitsevat opiskelijat mainitaan alkukartoituksen osalta niin, että he muodostava ”oman haasteellisen joukkonsa”. (Mt. 18.) Esimerkiksi pääkaupunkiseudulla TE-toimistojen asiakkaille alkukartoituksia kootusti toimittavalla Testipisteellä ei kuitenkaan ole käytössä sellaisia menetelmiä, jotka soveltuisivat vammaisten maahanmuuttajien kielitaidon testaamiseen (TEM 11/2012, 37). Meri-Lapin Osallisena Suomessa -hankkeessa alkukartoitusta on kehitetty myös näkö- ja kuulovammaisille opiskelijoille soveltuvaksi, ja tätä kehitystyötä tulisi tehdä myös muualla. Toki opetussuunnitelman ja kotoutumiskoulutusoppaan päälinjat – yksilöllisesti toteutettu alkukartoitus ja sen mukainen kielen opetus, arjen taidot, yhteiskunta- ja kulttuurintuntemus sekä työelämätaidot ja riittävä ohjaus, pätevät myös vammaisten maahanmuuttajien kohdalla.

Tutkittua tietoa vammaisten maahanmuuttajien kotoutumisesta ja kotoutumiskoulutuksesta on olemassa hyvin vähän. Euroopan Pakolaisrahaston rahoittamassa VAPAA-hankkeessa (Päivinen 2011) selvitettiin pakolaistaustaisten vammaisten, pitkäaikaissairaiden ja mielenterveyskuntoutujien kotoutumista, elinoloja ja suomalaisen yhteiskuntaan integroitumista.

Valtakunnallisessa selvityksessä haastateltiin 52 työikäistä (22–62-vuotiasta) henkilöä. Kaikki haastatellut olivat olleet vähintään yhdellä suomen kielen kurssilla. Yli puolet heistä oli kuitenkin joutunut vähintään kerran keskeyttämään kurssin sairaudesta johtuvista syistä, kurssipaikan esteellisyydestä tai kielteisistä asenteista

johtuen. Työllistyneitä haastateltavien joukossa oli vain muutamia. Osana hanketta kyseisille henkilöille järjestettiin myös työvoimapolitiittinen koulutus.

Haastateltujen kielen oppimistulokset olivat olleet useista kielikursseista huolimatta vaatimattomia. Eräs tutkimukseen osallistunut kertoi:

”Kahdella kielikurssilla olen yrittänyt olla, mutta en ole pystynyt istumaan oppitunneilla, koska se tuntui erittäin raskaalta ja jouduin jättämään kurssit kesken. Ehdotin, että osallistuisin kurssille yhdessä vaimoni kanssa ja että olisin osan oppitunneista pitkälläni seuraten opetusta, koska en jaksa istua vaikean selkävian takia. Tämä mahdollisuus kuitenkin evättiin perustellen, ettei kukaan muukaan voi oppitunnilla olla pitkällään sohvalla.”
(Päivinen 2011, 31.)

Tutkimuksessa tulivat esiin myös alueelliset erot. Etelä-Suomessa haastatellut osasivat paremmin suomea ja mahdollisuudet päästä suomen kielen kursseille olivat tutkitun ryhmän osalta paremmat. Osa Etelä-Suomessa haastattelun aikana asuneista oli asunut aikaisemmin Keski- ja Pohjois-Suomessa, mutta oli oppinut paremmin suomea vasta päästyään soveltuvaan kielikoulutukseen muuton jälkeen. (Mt.)

Vammaisten maahanmuuttajien tukikeskus Hilman asiakastyössä on vuosien mittaan muodostunut varsin kirjava kuva vammaisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksesta. Osa ihmisistä on osallistunut erityisoppilaitoksen järjestämille kotoutumiskursseille, osa on istunut useammalla yleisellä kotoutumiskurssilla ilman apuvälineitä ja/tai oppimatta mitään. Soveltuvan kotoutumiskurssin odotusaika on vaihdellut vuodesta kahteenkymmeneen vuoteen.

Kuten tässäkin selvityksessä käy ilmi, tutkimustiedon ja vammaisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen järjestämistä koskevien ohjeistusten puuttuessa vammaisten maahanmuuttajien kotoutumistoimenpiteitä hoidetaan ”yksittäistapauksina”. Tällöin neuvonnan, ohjauksen ja saatavien palveluiden laatu vaihtelee suuresti.

Osallisena suomessa – kotouttamiskoulutuksen kehittämishanke

Kotoutumiskoulutuksen ongelmiin on pyritty puuttumaan Osallisena Suomessa -kehittämishankkeella, josta säädettiin uudessa kotoutumislaisissa (2010). Osallisena Suomessa -hankkeessa (2011–2013) kotoutumista pyritään kehittämään muun muassa luomalla maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksille uusia malleja. Tarkoituksena on mahdollistaa kaikkien aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutus.

Hankkeen aloittamisen taustalla ovat kotoutumiskoulutuksen hyvin tunnetut ongelmat: kurssien odotusajat ovat pitkiä, eivätkä kurssit sovellu erilaisissa tilanteissa oleville ja erilaisen koulutustaustan omaaville maahanmuuttajille. Kotoutumiskoulutus ei ole pystynyt antamaan maahanmuuttajille sellaista pääomaa, jolla olisi ollut vaihtoarvoa suomalaisilla työmarkkinoilla. Maahanmuuttajien tärkein tavoite on usein työn saaminen uudessa kotimaassa, mutta kotoutumiskoulutus ei ole aina tarjonnut vastakaikua heidän pyrki-
myksilleen. (Suokonautio 2008.)

Koulutuksen vaihtoehtoisia toteuttamistapoja kokeillaan kuntien kehittämishankkeissa eri puolilla Suomea vuosina 2011–2013. Yhtenä hankkeen kohderyhmänä ovat erityistä tukea tarvitsevat maahanmuuttajat, joiksi hankkeessa määritellään kotona lapsia hoitavat vanhemmat ja iäkkäät, luku- ja kirjoitustaidottomat

ja oppimisvaikeuksia omaavat henkilöt, vähäisen koulutustaustan omaavat henkilöt sekä muut erityistä tukea tarvitsevat. Meri-Lapin kehittämishankkeessa huomiota on kiinnitetty erityisesti vammaisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen kehittämiseen. Tuloksia Meri-Lapin kehittämishankkeesta on luvassa 2013. Kehityshankkeen tähänastisia toimenpiteitä esitellään sivulla 42.

Selvityksen tausta ja rakenne

Tätä selvitystä vammaisten maahanmuuttajien huomioimisesta kotoutumiskoulutuksessa alettiin toteuttaa pian uuden kotoutumislain voimaantumisen jälkeen syksyllä 2011. Uudet kotoutumislain mukaiset käytännöt olivat selvityksen tekoaikana vasta muotoutumassa ja Osallisena Suomessa -kehittämishanke oli vasta käynnistysvaiheessa. Vauhdittaaksemme uusien käytäntöjen syntymistä ja vahvistaaksemme vammaisten maahanmuuttajien huomioimista kotoutumiskoulutuksen suunnittelussa ja toteutuksessa, päätimme toteuttaa selvityksen suunnitellun aikataulun mukaisesti.

Halusimme tarkastella sitä, miten vammaisten ihmisten yhdenvertainen oikeus kotoutumiskoulutukseen toteutuu. Halusimme tietää, mitä kotoutumislain painotus kotoutumissuunnitelman yksilöllisestä toteuttamisesta tarkoittaa käytännössä vammaisten maahanmuuttajien näkökulmasta. Tiedustelimme sähköpostitse aikavälillä marraskuu 2011–helmikuu 2012 kaikilta Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksista (jatkossa ELY-keskus), 25 kunnan työ- ja elinkeinotoimistolta (jatkossa TE-toimisto) sekä vammais- ja maahanmuuttajapalveluilta sitä, miten vammaiset maahanmuuttajat huomioidaan kotoutumiskoulutusta sekä muita kotoutumistoimenpiteitä suunnitella ja toteutettaessa. Vastajilta kysyttiin muun muassa erityistä tukea tarvitsevien huomioon ottamisesta kotoutumiskoulutuksessa, mahdollisesta positiivisesta

erityiskohtelusta, opetuksen mahdollisten tukitoimien järjestämisestä sekä eri tahojen tekemisestä moniammatillisesta yhteistyöstä. Tarkoituksenamme oli tilanteen kartoittamisen lisäksi toimivien ideoiden ja käytäntöjen kerääminen ja niistä tiedottaminen.

Saimme viranomaistahoilta, erityisesti kunnilta ja työ- ja elinkeinotoimistoilta valitettavan vähän ja osaltaan hyvin lyhytsanaisia vastauksia. Lukuisten muistutusten ja puhelinoitojen tuloksena ELY-keskuksista vastasi kahdeksan, TE-toimistoista viisi ja kunnan maahanmuutto- ja vammaispalveluista molemmista kaksi.

Vastausten vähäinen määrä sai meidät pohtimaan: Ovatko asiat niin hyvin, ettei ole tarvetta kommentoida? Vai ovatko ne niin huonosti, ettei kehdata kommentoida?

Vähäisten vastausten pohjalta ei voida tehdä pitkälle meneviä yleistyksiä vammaisten maahanmuuttajien huomioimisesta kotoutumiskoulutuksessa ja lisäselvitystä tarvitaan. Toisaalta on huomionarvoista, että jopa näin pienessä määrässä vastauksia nousevat esiin samat teemat – resurssien puute, kuntien välinen suuri vaihtelu ja moniammatillisen yhteistyön tarve – kuin aikaisemmassa tutkimuksessa (Päivinen 2011). Viranomaisten vastauksia käsittelemme luvussa 2.

Viranomaisten vastauksissa esiin nousseet teemat heijastuvat vammaisten maahanmuuttajaopiskelijoiden ja heidän opettajiensa kokemuksiin ja näkemyksiin, joita käsittelemme luvuissa 3 ja 4. Molempiin lukuihin on vastausten lisäksi kerätty kirjoituksia sekä opiskelijoilta että opettajilta. Kyselyymme vastasi 45 opiskelijaa ja 39 opettajaa. Opiskelijat olivat erityisoppilaitosten – Invalidiliiton Järvenpään koulutuskeskuksen, Kuurojen kansanopiston, Keskuspuiston ammattiopiston Arlan ja Metsälän toimipisteiden sekä

Bovallius-ammattiopiston Turun toimipisteen entisiä ja nykyisiä opiskelijoita. Lisäksi selvitykseen haastateltiin Kellokosken sairaalassa mielenterveyskuntoutujien toiminnalliseen kielikoulutukseen osallistuneita opiskelijoita. Vastaukset kerättiin kyselylomakkein oppitunneilla, sähköpostitse ja haastatellen. Opiskelijoiden keski-ikä oli noin 33 vuotta. Opiskelijoista yksi ilmoitti maahantulon syyksi ”muu syy” ja lopuista puolet oli tullut Suomeen perhesyistä ja puolet pakolaisina tai turvapaikanhakijoina.

Opettajien kokemuksia vammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien maahanmuuttajaopiskelijoiden kanssa työskentelystä kerättiin S2-opettajien sähköpostilistan kautta tehdyllä kyselyllä sekä haastatteleamalla vammaisia maahanmuuttajia opettaneita opettajia. Vastauksia kyselyyn ja niiden pohjalta tehtyihin neljään haastatteluun (Aikuiskoulutuskeskus Axxellissa ja Kuurojen Kansanopistossa) kertyi 39. Valtaosa vastanneista suomi toisena kielenä (jatkossa S2) -opettajista ei ole erityiskoulujen opettajia, eli heidän kokemuksensa tulevat yleisen maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen piiristä. Heillä oli ollut paljon vammaisia maahanmuuttajaopiskelijoita, eli valtaosa vammaisista maahanmuuttajista ei ainakaan suoraan vaikuta ohjautuvan erityisoppilaitokseen.

Opiskelijoiden omakohtaisista kokemuksista ja opettajien arjen käytännöistä nousevat näkemykset auttavat ymmärtämään, mitä erityistarpeiden yksilöllinen huomioiminen kotoutumiskoulutusta järjestettäessä voisi tarkoittaa. Opiskelijoiden ja opettajien vastausten perusteella vaikuttaa siltä, että lisäresurssien lisäksi tarvetta olisi myös asennemuutokselle, jotta vammaisten maahanmuuttajien yhdenvertainen oikeus kotoutumiseen toteutuisi.

Esittelemme selvityksen lopuksi mallin mielenterveyskuntoutujien toiminnallisen kielikoulutuksen järjestämisestä. Mallia olemme

kehittäneet yhteistyössä Espoon mielenterveysyhdistys EMY ry:n ja Espoon maahanmuuttajapalveluiden kanssa. Kyseinen malli, kuten kaikki näihin kansiin kerätyt ajatukset ja kehittämisideat ovat vapaasti käytettävissä ja muokattavissa vammaisten maahanmuuttajien kotoutumisen yhdenvertaisuuden edistämiseksi.

Maahanmuuttajan kotoutumista edistäviä toimenpiteitä ja palveluja järjestetään osana kunnallisia peruspalveluja ja työ- ja elinkeinohallinnon palveluja sekä muina kotoutumista edistävinä toimenpiteinä. Maahanmuuttajalle annetaan tietoa hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan suomalaisessa työelämässä ja yhteiskunnassa sekä palvelujärjestelmästä ja muista kotoutumista edistävästä toimenpiteistä. Ohjaus- ja neuvontavastuu on kunnalla, työ- ja elinkeinotoimistolla sekä muilla viranomaisilla.

Ensimmäinen toimenpide on **alkukartoitus**. Siinä arvioidaan alustavasti maahanmuuttajan työllistymis-, opiskelu- ja muut kotoutumisvalmiudet sekä kielikoulutuksen ja muiden kotoutumista edistävien toimenpiteiden ja palvelujen tarve. TE-toimisto käynnistää alkukartoituksen työttömille työnhakijoille ja kunta niille maahanmuuttajille, jotka saavat muuten kuin tilapäisesti toimeentulotukea. Molemmat voivat käynnistää alkukartoituksen myös muille kartoitusta pyytäneille maahanmuuttajille, jos heidän arvioidaan sitä tarvitsevan. Alkukartoituksen perusteella TE-toimisto tai kunta arvioi, tarvitseeko maahanmuuttaja kotoutumissuunnitelman. Osana alkukartoitusta testataan kotoutujan kielitaito. Hyviä käytäntöjä alkukartoituksen tekemiseen on esitelty Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisussa Alkukartoituksen

avuksi (2012). Esimerkiksi pääkaupunkiseudulla TE-toimistojen asiakkaille alkukartoituksia kootusti toimittavalla Testipisteellä ei ole käytössä sellaisia menetelmiä, jotka soveltuisivat vammaisten maahanmuuttajien kielitaidon testaukseen (TEM 11/2012, 37). Meri-Lapin Osallisena Suomessa -hankkeessa alkukartoitusta on kehitetty myös näkö- ja kuulovammaisille opiskelijoille soveltuvaksi.

Alkukartoituksen perusteella kunta tai TE-toimisto arvioi, tehdäänkö maahanmuuttajalle **kotoutumissuunnitelma**. Maahanmuuttajalla on oikeus suunnitelmaan, jos hän on työtön työnhakija, saa muuten kuin tilapäisesti toimeentulotukea tai alkukartoituksen perusteella tarvitsee suunnitelmaa kotoutumisen edistämiseksi. Kotoutumissuunnitelma on maahanmuuttajan yksilöllinen suunnitelma niistä toimenpiteistä ja palveluista, joiden tarkoituksena on tukea hänen mahdollisuuksiaan hankkia riittävä kielitaito ja muita yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja ja taitoja sekä edistää hänen mahdollisuuksiaan osallistua yhdenvertaisena jäsenenä yhteiskunnan toimintaan. Suunnitelman kesto määräytyy yksilöllisesti, kuitenkin niin että sen enimmäisaika on kolme vuotta. Erityistapauksissa kotoutumisaikaa voidaan jatkaa enintään kahdella vuodella. Kotoutumissuunnitelmaa myös seurataan ja päivitetään maahanmuuttajan tilanteen mukaan.

Maahanmuuttajalle maksetaan kotoutumistukea kotoutumissuunnitelman mukaisiin toimenpiteisiin osallistumisen aikaisen toimeentulon turvaamiseksi. Kotoutumistukena maksetaan työmarkkinatukena tai toimeentulotukena

Kotoutumiskoulutuksena oppivelvollisuusiän ylittäneelle maahanmuuttajalle järjestetään kielen opetusta ja tarvittaessa luku- ja kirjoitustaidon opetusta sekä muuta opetusta, joka edistää työelämään ja jatkokoulutukseen pääsyä sekä yhteiskunnallisia, kulttuurisia ja elämähallintaan liittyviä valmiuksia. Kotoutumiskoulutuksen kielellisenä tavoitteena on, että maahanmuuttaja saavuttaa suomen tai ruotsin kielessä toimivan peruskielitaidon.

Kotoutumiskoulutus järjestetään pääsääntöisesti työvoimapoliittisena aikuiskoulutuksena. Työvoimapoliittisen koulutuksen järjestämisestä alueellaan vastaa ELY-keskus. Myös asiakkaan omaehtoinen kielen opiskelu voidaan hyväksyä kotoutumiskoulutukseksi tietyin ehdoin. TE-toimistot ohjaavat asiakkaansa työvoimapoliittiseen koulutukseen tai omaehtoiseen opiskeluun. Kunta voi joko järjestää kotoutumiskoulutusta itse tai ohjata asiakkaansa jonkun muun toimijan järjestämään omaehtoiseen opiskeluun.

2 ”Yhdenvertaisuus ei toteudu”

Viranomaisilta saamamme vastaukset on koottu tähän lukuun kolmen keskeisen teeman alle. Tiedustelimme ELY-keskuksilta, TE-toimistoilta sekä kunnan maahanmuutto- ja vammaispalveluiden viranomaisilta kuinka kotoutumiskoulutusta ja -toimenpiteitä suunniteltaessa ja toteutettaessa vammaiset, mielenterveyskuntoutujat, oppimisvaikeuksia omaavat tai muuta erityistukea tarvitsevia maahanmuuttajataustaiset henkilöt otetaan huomioon. Kysyimme miten vammaisuus tai erityisen tuen tarve kotoutumissuunnitelmaa tehtäessä tai toteutettaessa huomioidaan. Pyysimme vastaajia kertomaan, miten kotoutumisen edistymistä seurataan ja miten toimitaan esimerkiksi tilanteessa, jossa henkilö on käynyt useamman kielikurssin, mutta kielitaito ei silti etene. Kysyimme, onko käytettävissä kursseja tai tukitoimia erityisesti oppimisvaikeuksia omaaville, mielenterveyskuntoutujille tai vammaisille henkilöille, ja onko opintopaikkojen esteettömyyden taso vastaajien tiedossa. Lopuksi tiedus-

telimme kunnassa tehtävästä moniammatillisesta yhteistyöstä vammaisten asiakkaiden kotoutumiskoulutusta ja muita kotoutumistoimenpiteitä järjestettäessä.

Vastausten perusteella vaikuttaa siltä, ettei vammaisia henkilöitä huomioida kotoutumistoimenpiteitä suunnitellessa. Vähäinen suunnittelu puolestaan johtaa resurssien puutteeseen niin, ettei yksilöllisiä kotoutumistoimenpiteitä voida käytännössä toteuttaa, vaikka ne kotoutumissuunnitelmaan kirjattaisiinkin. Kotoutumiskoulutusta järjestettäessä myös osaltaan edelleen virheellisesti ajatellaan, etteivät vammaiset ihmiset voi, tai heidän ei tule työllistyä. Tällä perusteella osalta vammaisilta maahanmuuttajilta on eväty pääsy työvoimapolitiittiseen kotoutumiskoulutukseen. Tämä virheellinen linjaus on vastoin esimerkiksi YK:n vammaisyleissopimuksen, Euroopan Neuvoston vammaispoliittisen ohjelman, Euroopan Unionin vammaisstrategian ja Suomen vammaispoliittisen ohjelman linjauksia, joissa kaikissa painotetaan vammaisten ihmisten yhdenvertaista oikeutta työllistymiseen.

Vammaisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen saavutettavuuden ja järjestettyjen tukitoimien taso vaihtelee kunnittain. Pääkaupunkiseudulla toimii erityisoppilaitoksia, jotka järjestävät myös maahanmuuttajille suunnattua kotoutumiskoulutusta. Erityisoppilaitokset eivät kuitenkaan pysty vastaamaan kaikkien Suomesa asuvien vammaisten maahanmuuttajien koulutustarpeeseen, eikä kaikilla maahanmuuttajilla edes niin halutessaan ole mahdollisuutta muuttaa erityisoppilaitoksen paikkakunnalle. Siksi kykyä ja mahdollisuuksia huomioida vammaisten maahanmuuttajien tarpeet yleisen kotoutumiskoulutuksen piirissä on lisättävä.

Järjestetyistä tukitoimista vastaajat mainitsivat apuvälineiden käytön ja tukiopetuksen järjestämisen. Varsinaisesti vastauksissa ei kui-

tenkaan tullut esiin malleja tai hyviä käytäntöjä, joiden kautta olisi edistetty vammaisten maahanmuuttajien osallistumista yleisopetukseen. Erään ELY-keskuksen mukaan tukitoimia käytännössä harvemmin toteutetaan, vaikka periaattessa tällainen mahdollisuus olisikin. Esteettömyyden osalta vastaukset vaihtelivat myös paljon. Osa vastaajista kertoi, että kouluttajilta edellytetään tilojen soveltuvuutta ja hyvää saavutettavuuden tasoa. Valtaosa vastaajista kuitenkin totesi, ettei heillä ole tietoa tilojen esteettömyyden tasosta, ja että saavutettavuuteen liittyvät kysymykset hoidetaan tapauskohtaisesti.

Kolmanneksi vastaajat korostivat moniammatillisen yhteistyön sekä monikulttuurisuutta ja moninaisuutta koskevan koulutuksen tarvetta. Vastauksissa nostettiin esiin vammais- ja maahanmuuttopalveluiden, te-toimistojen ja kouluttajien tekemä yhteistyö, esimerkiksi verkostotapaamiset asiakkaiden kotoutumis- ja palvelusuunnitelmia tehtäessä sekä yhteiset kotikäynnit. Yhteistyön esteeksi mainittiin puolestaan se, että resurssit ovat pienet eikä aikaa yhteistyölle tunnu löytyvän. Lisäksi vastaajat korostivat hyvää yhteistyötä kouluttajien kanssa, sekä sitä, että koulutuslaitosten koko henkilökunta aina siistijistä opettajiin tarvitsee koulutusta monikulttuurisuudesta, moninaisuudesta ja maahanmuuttajien kohtaamisesta.

2.1. Vähäinen suunnittelu johtaa resurssien puutteeseen

ELY-keskukset antoivat hyvin kirjavia vastauksia siitä, miten erityisryhmät on huomioitu työvoimapolitiittisen kotoutumiskoulutusten suunnittelussa. Eräästä ELY-keskuksesta korostettiin, että kotouttamislain pykälät 3, 12 ja 26 velvoittavat ELY-keskuksia kiinnittämään huomiota erityisiä toimenpiteitä tarvitseviin. Kotoutumiskoulutuksen tarjouspyynnöissä erityisryhmiä ei kui-

tenkaan erikseen mainita. Yhdenvertaisuus ja positiivinen erityiskohtelu pyritään vastaajan mukaan ottamaan huomioon maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelman (2011) mukaisesti. Vammaisia maahanmuuttajia opetussuunnitelmassa ei kuitenkaan juurikaan huomioida.

Ehkä todenmukaisemman kuvan tilanteesta antaa toisen ELY-keskuksen vastaus. Siinä todetaan, että erityisryhmiä ei huomioida, sillä työvoimapolitiittinen koulutus on tarkoitettu ensisijaisesti työmarkkinoille menossa oleville henkilöille, ja vastaajan mukaan vammaiset ihmiset eivät kuulu tähän joukkoon.

”Ainakaan ELY-keskuksen kotoutumiskoulutuksen hankinnoissa ei pystytä ottamaan huomioon erityisryhmiä. Koulutuksessa voi olla mukana ko. opiskelijoita, mutta heidän tarpeitaan ei ole sen kummemmin huomioitu hankintoja tehtäessä. Sitten on oppilaitoksen käytännön työstä kiinni, miten ne pystyvät opiskelun aikana tukemaan erityisiä tulleita tunteita. Tästä on ajatus, että kotoutumiskoulutus on työvoimapolitiittista koulutusta, joka on tarkoitettu ensisijaisesti työmarkkinoille menossa oleville henkilöille. Siten erityisratkaisut vammaisten osalta jäävät paljolti kuntien, projektien ja järjestöjen palveluiden varaan.” (ELY-keskus)

Vastaaviin tapauksiin on valitettavasti törmätty myös Tukikeskus Hilman asiakastyössä. Esimerkiksi pyörätuolia käyttäviltä maahanmuuttajilta oli syrjitty vammaisuuden perusteella ja evätty mahdollisuus työvoimapolitiittiseen kotoutumiskoulutukseen sillä perusteella, ettei henkilö ”kuitenkaan tule työllistymään”. Positiivista on se, että näin ei kuitenkaan toimita kaikkialla, vaan tähän selvityksen vastanneita opiskelijoita oli kuitenkin ohjattu myös työvoimapolitiittisille kursseille.

Muut työvoimapoliittisesta koulutuksesta vastaavat vastaajat totesivat, ettei vammaisiin maahanmuuttajiin suunnitteluvaiheessa kiinnitetä huomiota, vaan erityistarpeet pyritään huomioimaan kotoutumiskoulutuksessa integroidusti. Vastaajat nostivat esiin myös sen, ettei suomen kielen työvoimakoulutusvolyyymi riitä ”edes valtavirran” riittävän nopean koulutukseen pääsyn toteuttamiseen, eikä työvoimakoulutuksessa tästä syystä voida erikseen huomioida mairittuja kotoutujaryhmiä.

”Koulutuksia ei erityisesti suunnitella näitä ryhmiä silmälläpitäen, vaan käytännössä pyrimme huomioimaan erityistarpeet koulutuksessa integroidusti. Vammaisia hakijoita on yleensä vuodessa ehkä muutamia kaupungissa, lähinnä aistivammasia henkilöitä.” (ELY-keskus)

”Suomen kielen työvoimakoulutusvolyyymi ei riitä edes valtavirran riittävän nopean koulutukseen pääsyn toteuttamiseen, joten työvoimakoulutuksissa kyseisiä kotoutujaryhmiä ei voida erikseen huomioida.” (TE-toimisto)

Kotoutumiskoulutuksen suunnitteluvaiheen sijaan vammaisten kotoutujien tilanteeseen kiinnitetään vastaajien mukaan huomiota koulutusvalintoja tehtäessä. Toisaalta tämä nähtiin hyvänä asiana, mutta osa vastaajista nosti esiin myös kritiikin suunnittelun puutetta kohtaan. Erityisen tuen tarpeeseen reagoidaankin siis mahdollisesta vasta aivan viime metreillä kouluttajan kanssa käytävässä valintakokouksessa:

”Koulutussuunnittelussa vammaisia ei erityisesti huomioida, mutta koulutusvalinnoissa tilanne huomioidaan siten, että jos koulutukseen on hakeutumassa vammaisen henkilö, jonka opiskeluun liittyy erityisiä vaatimuksia työolosuhteissa tms.,

tilanne käydään kouluttajan kanssa valintakokouksessa läpi, jolloin kouluttaja osaa varautua opetusjärjestelyissä huomioimaan opiskelijan erityistarpeet. Yleensä jo ennen hakeutumista on selvitetty esim. erilaisten apuvälineiden tai avustajan/tulkin tarve. Kokemuksia on vain muutamia, eikä välttämättä edes vuosittain. Kyseeseen tulevat lähinnä aistivammaiset henkilöt, joille tarvitaan vammaispalvelujen kautta myönnettäviä apuvälineitä näkemiseen tai esim. viittomakielen tulkki.” (ELY-keskus)

Kotoutumistoimenpiteiden yksilöllinen suunnittelu ja toteuttaminen toki edellyttävät, että päätökset asiakkaan kotoutumistoimenpiteiden järjestämisestä tehdään tapauskohtaisesti. Vaarana kuitenkin on, että riittävät tukitoimet ”eivät onnistukaan”, kun niiden järjestämiseen herätään vasta ihan viime metreillä. Näin oli vastaajien mukaan myös käynyt.

”Vamma huomioidaan niin, että sen aiheuttamat esteet/opiskeluun vaikuttavat ongelmat tulee ratkaista mahdollisuuksien mukaan ennen kurssille pääsyä (esim. henkilökohtaisen avustajan tarve, viittomakielen tulkin tarve jne). Ilman muuta vamma voi olla este se voi pienentää mahdollisuuksia kurssille pääsemisessä silloin, kun esim. kuulovamma tai näkövamma estää ns. normaalissa luokkatilanteessa opiskelun, eikä mm. henkilökohtaista avustajaa tai viittomakielen tulkkia saada järjestämään.” (TE-toimisto)

”Valinnoissa vammaisuus vaikuttaa siihen, että mahdollisesti henkilöä ei valita, jos hänen opiskelunsa vaatisi erityisiä järjestelyjä.” (ELY-keskus)

Vastaaja ei selvästi tunnista tapahtunutta vammaisuuden perusteella tapahtuneeksi syrjinnäksi, jonka yhdenvertaisuuslaki kieltää. Sen

sijaan hän nimeää vamman ”esteeksi”, joka pienentää mahdollisuuksia kurssille pääsemiseen.

Myös kuntien vastauksissa painotettiin, että vammaisten maahanmuuttajien, erityisesti aikuisten, huomioiminen kotoutumiskoulutuksen suunnitteluvaiheessa on vähäistä. Vammaisten maahanmuuttajien todettiin olevan ”yksittäistapauksia”.

Lähes kaikki vastaajat kuitenkin totesivat, että jokaisen kotoutujan tilanne selvitetään yksilöllisesti, jolloin vamma tai muu erityisen tuen tarve voidaan huomioida kotouttamistoimenpiteissä. Useat vastaajat painottivat, että koulutusvalinnoissa lähtökohtana on tasapuolinen ja oikeudenmukainen kohtelu, eikä henkilöitä syrjitä vammaisuuden perusteella. Resurssien puute saattaa kuitenkin aiheuttaa sen, ettei useinkaan ole tarjota vaihtoehtoja. Kuntien vastausten perusteella yksilöllisten tarpeiden huomioiminen saattaakin jäädä vain suunnitelman tasolle.

”Kyllä (vamma tai erityisen tuen tarve) huomioidaan, mutta käytettävissä olevien toimenpiteiden vähyyys aiheuttaa sen, että yhdenvertaisuus ei toteudu.” (Kunta Maahanmuuttajapalvelut)

”Räätälöidään yksityiskohtaiset suunnitelmat tarpeen mukaan, aina ei ole toteutukseen riittävästi vaihtoehtoja.”
(Kunta Maahanmuuttajapalvelut)

Vammaisten maahanmuuttajien huomiotta jättäminen kotoutumiskoulutuksen suunnitteluvaiheessa näyttääkin johtavan siihen, että yksilöllisten tarpeiden huomioimiseen ei varata riittävästi resursseja, eikä yhdenvertaisuus toteudu. Suunnitelmien puuttuessa asiakkaan tapauksen käsittely on aina riippuvaista ”kulloisenkin työntekijän asiantuntemuksesta”, kuten eräs vastaajista asian ilmaisi.

2.2. Saavutettavuus ja tukitoimet vaihtelevat kunnittain

Vammaisille maahanmuuttajille järjestetyt kotoutumiskoulutukset vaihtelevat selvityksen mukaan hyvin paljon eri kuntien mukaan. Esimerkiksi pääkaupunkiseudulla toimii erityisoppilaitoksia, jotka järjestävät myös maahanmuuttajille suunnattua koulutusta. Vastaajat olivatkin ohjanneet opiskelijoitaan muun muassa Kuurojen kansanopistoon sekä Keskuspuiston ammattiopistoon. Toisaalta näihinkin koulutuksiin voi olla esimerkiksi kielitaitovaatimuksia, eivätkä ne täten sovellu kaikille.

Erityisoppilaitokset eivät kuitenkaan pysty vastaamaan kaikkien Suomessa asuvien vammaisten maahanmuuttajien koulutustarpeeseen, eikä kaikilla maahanmuuttajilla edes niin halutessaan ole mahdollisuutta muuttaa erityisoppilaitoksen paikkakunnalle. Siksi kykyä ja mahdollisuuksia huomioida vammaisten maahanmuuttajien tarpeet yleisen kotoutumiskoulutuksen piirissä on lisättävä.

Vastausten mukaan yleisen kotoutumiskoulutuksen piirissä, erityisesti pienemmissä kunnissa, järjestettävät kurssit saattavat olla helposti liian heterogeenisiä myös niille maahanmuuttajille, joilla erityisen tuen tarvetta ei olekaan. Toisaalta niissä voidaan esimerkiksi henkilökohtaisia avustajia ja erityisopettajan järjestämää opetusta käyttämällä päästä myös hyviin tuloksiin.

Järjestetyistä tukitoimista vastaajat mainitsivat apuvälineiden käytön ja tukiopetuksen järjestämisen. Vastausten perusteella työvoimapolitiittisiin koulutuksiin sisältyvät lisäohjaus- ja tukiopetusresurssit vaihtelevat 5–15 tuntiin kuukaudessa ryhmää kohti. Tämän resurssin käytöstä päättää ja vastaa koulutuksen järjestäjä. Eräästä ELY-keskuksesta kuitenkin vastattiin, että tukiopetusmahdollisuus voi-

daan myös hinnoitella erikseen ja sen määrästä päättävät ELY-keskus ja TE-toimisto yhdessä kouluttajan kanssa. Heidän alueellaan kaikkiin esitettyihin tukiovetustarpeisiin oli pystytty vastaamaan.

Eräs vastaaja kertoi, että erityistarpeita huomioidaan muun muassa mahdollistamalla liikkuminen tunnin aikana, mikäli opiskelijalla on vaikeuksia istua paikallaan. Muista tukitoimista vastaajat mainitsivat kunnan peruspalvelut ja vertais- ja vapaaehtoisten järjestöjen kautta. Varsinaisesti vastauksissa ei kuitenkaan tullut esiin malleja tai hyviä käytäntöjä, joiden kautta olisi edistetty vammaisten maahanmuuttajien osallistumista yleisopetukseen.

Lisäksi vastaajat korostivat kotoutumisprosessin etenemisen seuraamista ja sitä, että ratkaisuja kotoutumisen edistämiseen etsitään yhteistyössä kouluttajien ja muiden viranomaisten kanssa. Vastaajat kertoivat, että asiakkaiden kielitaidon kehittymistä testataan muun muassa järjestämällä kielitaidon testauspäivä ”vanhoille asiakkaille” alkukartoituspäivien yhteydessä. Tämän perusteella heille voidaan suunnitella uutta, esimerkiksi intensiivisempää tai lyhyempää käytännön kielitaitoa lisäävää koulutusta.

Vastaajat nimesivät kuitenkin ongelmaksi sen, että heillä ei ole välineitä ja resursseja palvelujen eriyttämiseen ja että asiantuntevasta luku- ja kirjoitustaidottomien opettamiseen ja oppimisvaikeuksien toteamiseen on vaikea löytää. Vaikka vammaisia kotoutujia vastaajien mukaan on vain hyvin satunnaisesti, useat vastaajat kuitenkin arvelivat, että muita kuin aivan välttämättömiä tukiratkaisuja toteutetaan todella vähän:

”Periaatteessa koulutuksiin voidaan rakentaa tukiovetusta mutta käytännössä luulen, että erityisiä tukiratkaisuja on toteutettu vähän.” (ELY-keskus)

Kuntien tilanteet vaihtelevat myös vaihtoehtoisten kurssimahdollisuuksien järjestämisen suhteen. Useat vastaajat nostivat esiin sen, että erityisryhmät ovat niin pieniä, ettei niille suunnattujen erityiskoulutusten järjestämiseen ole mahdollisuutta. Toisaalta koulutusvalikoimaan oli osan vastanneiden mukaan pystytty lisäämään hitaasti eteneviä ja toiminnallisia koulutuksia, jotka voivat mahdollistaa esimerkiksi mielenterveyskuntoutujien opiskelun. Vastausten perusteella kotoutujille oli tarjottu myös mahdollisuutta työelämävalmennukseen tai ammatillisen kuntoutuksen tai ammatinvalinnanohjauksen kautta sovittavaan työkokeiluun.

Esteettömyyden osalta vastaukset vaihtelivat myös paljon. Osa vastaajista kertoi, että kouluttajilta edellytetään tilojen soveltuvuutta ja hyvää saavutettavuuden tasoa. Valtaosa vastaajista kuitenkin totesi, ettei heillä ole tietoa tilojen esteettömyyden tasosta ja että saavutettavuuteen liittyvät kysymykset hoidetaan tapauskohtaisesti. Erään ELY-keskuksen vastauksen mukaan esteettömyyden tasosta ei ole tietoa ja saman alueen kunnan maahanmuuttopalveluista vastattiin, että ELY-keskus huomioi kilpailutuksessa opiskelupaikan niin, ettei ainakaan vakiintuneilla kouluttajilla ole esteellisyysongelmia. Pienillä kouluttajilla näitä arveltiin olevan, mutta ongelman arvioitiin olevan ”väistyvä”.

2.3. Moniammatilliselle yhteistyölle ja moninaisuuskoulutukselle tarvetta

Vastaajat nostivat ilahduttavasti esiin vammais- ja maahanmuuttopalveluiden, te-toimistojen ja kouluttajien tekemän yhteistyön. Vastauksissa mainittiin muun muassa verkostotapaamiset asiakkaiden kotoutumis- ja palvelusuunnitelmia tehtäessä sekä yhteiset kotikäynnit. Yhteistyön esteeksi mainittiin puolestaan se, että resurssit ovat pienet eikä aikaa yhteistyölle tunnu löytyvän. Erään kunnan

vastauksessa myös painotettiin, etteivät uuden kotoutumislain veloitteet erityisen tuen tarvitsijoiden huomioimisesta vielä vastaus-
hetkellä näkyneet kunnan toiminnassa, mutta että heidät tullaan
huomioimaan seuraavan vuoden moniammatillisessa kehitystyössä,
ja että tähän työhön oli myös budjetoitu huomattava summa rahaa.

”...on kovasti yritetty aloittaa yhteistyö vammaispalvelujen
kanssa, muun muassa tekemällä yhteinen kotoutumissuunnitel-
ma yhteiselle asiakkaalle. Tässä ei ole täysin onnistuttu, mutta
yritämme kovasti edelleen saada vammaispalvelujen asiantunti-
joita mukaan kotoutumisen suunnitteluun.” (TE-toimisto)

Verkostotyön tarve korostui paljon tukea tarvitsevien asiakkaiden
kohdalla. Erään ELY-keskuksen alueella asia oli hoidettu näin:

”Kotokoulutuksessa on usein kidutettuja ja mielenterveysongel-
mista kärsiviä ihmisiä. Nämä tapaukset vaativat tiivistä, lähes
päivittäistä yhteistyötä eri viranomaisten ja kouluttajien kes-
ken. Olemme pyrkineet luomaan sellaisen järjestelmän missä
opettaja saa rauhassa opettaa ja koulutuksesta vastaava tekee
yhteistyötä eri viranomaisten kanssa ja informoi opettajia ja
toimii myös heidän tukena vaikeissa tilanteissa. -- Tämä jär-
jestelmä on osoittautunut hyväksi vaikka sekin vaatii aikaa ja
rahaa.”(ELY-keskus)

Myös muut vastaajat kiinnittivät huomiota mielenterveysongelmis-
ta kärsivien ihmisten heikkoon tilanteeseen koulutuksessa. Useim-
miten kyse on erilaisista masennustiloista, joihin voidaan saada
lääkitystä, mutta joka voi aiheuttaa erilaisia sivuoireita. Koulutuk-
sesta suoriutumisen ennuste on tällaisissa tilanteissa heikko ja hei-
dän osaltaan ratkaisuna onkin sovellettu esimerkiksi lyhennettyä
koulutuspäivää. Erään TE-toimiston vastauksessa painotettiin, että

koulutuksesta suoriutuminen ja työnhakija-asiakkaana olo vaatii edes kohtuullista terveyttä ja toimintakykyä ja että muiden toimenpiteiden suunnittelusta ja toteuttamisesta vastuu on asuinkunnalla. Asiakkaan näkökulmasta on tärkeää, että viranomaiset toteuttavat kotouttamistoimenpiteet moniammatillisena yhteistyönä.

Vastaajat korostivat lisäksi tulkkien käytön tärkeyttä sekä asiakkaan uskonnon ja kulttuuritaustan huomioimista. Esimerkiksi tästä toiminnasta mainittiin se, että joillekin opiskelijoille on järjestetty koulutustiloista rauhallinen soppi rukoiluhetkiä varten. Lisäksi vastaajat korostivat hyvää yhteistyötä kouluttajien kanssa, sekä sitä, että koulutuslaitosten koko henkilökunta aina siistijistä opettajiin tarvitsee koulutusta monikulttuurisuudesta, moninaisuudesta ja maahanmuuttajien kohtaamisesta.

Opettajien ja muun henkilökunnan ei tarvitse opetella kaikkien eri kulttuurien erityispiirteitä, mutta kulttuurisensitiivisyydellä on oma paikkansa. Erityisesti huomiota tulisi kiinnittää tilanteisiin, joissa opettaja voi käytännön opetustilanteissa tahtomattaan rikkoa kulttuuriin kuuluvia soveliaisuussääntöjä. (Suokonautio 2008, 116.)

Lisää hyviä käytäntöjä vammais- ja maahanmuuttajapalveluiden sekä järjestöjen yhteistyölle on lähdetty kehittämään muun muassa Espoossa, jossa HAAPA-hankkeessa luodaan malli alkuvaiheen kotoutumispolusta vammaisille ja pitkäaikaissairaille pakolaisille. Moniammatillista verkostotyötä kehitetään myös Meri-Lapin Osallisena Suomessa -hankkeessa. Lisätietoja molemmista hankkeista löytyy lähdeluettelosta.

Vammaiset maahanmuuttajat Meri-Lapin Osallisena Suomessa -hankkeessa

Meri-Lapin Kotokoulutuskokeilussa (2011–2013) kehitetään kieli- ja työpajatoiminnan avulla uusi, toiminnallinen kotoutumiskoulutusmalli Kemi-Tornio alueella erityistä tukea tarvitseville maahanmuuttajille. Lisäksi kehitetään järjestöjen ja viranomaisten yhteinen toimintamalli erityistä tukea tarvitsevien maahanmuuttajien alkuvaiheen kotouttamiselle ja maahanmuuttajien kansalaistoimintaan osallistumiselle.

Hankkeeseen oli lokakuuhun 2012 mennessä osallistunut näkövammaisia, kuulovammaisia sekä liikuntavammaisia opiskelijoita. Lisäksi eräiden opiskelijoiden osalta oli käynnissä selvitys mahdollisesta kehitysvammasta. Hankkeen piirissä oli ollut myös muita erityistä tukea tarvitsevia, kuten kotiäitejä, luku- ja kirjoitustaidottomia sekä vähäisen koulutustaustan omaavia ja oppimisvaikeuksista kärsiviä ihmisiä. Opiskelijoiden erityisen tuen tarpeeseen oli kiinnitetty huomiota kotoutumiskoulutuksen kaikissa vaiheissa, joista kerrotaan enemmän alla.

Asiakastyöhön moniammatillinen verkosto

Maahanmuuttajan ensimmäisen alkuhaastattelun jälkeen kunnan pakolaistyöntekijä kutsuu koolle moniammatillisen verkostokokouksen. Kokouk-

seen osallistuvat tarpeen mukaan kunnan vammais- ja pakolaistyöntekijöiden lisäksi terveydenhoitaja, lääkäri, työ- ja elinkeinotoimiston edustaja sekä maahanmuuttajakoulutuksen edustaja, joka tällä hetkellä on Osallisena Suomessa -hankkeen projektikoordinaattori. Opiskelijalle tehdään toimintakyvyn arviointi sekä alkukartoitukseen liittyvä kielitaidon testaus, jonka jälkeen verkosto koontuu keskustellakseen opiskelijalle sopivan koulutuksen toteuttamisesta.

Kielitaidon testaus soveltuvaksi kaikille

Alkukartoituksen osana tehtävää kielitaidon testausta on kehitetty yhteistyössä erityisopettajan kanssa niin, että se on soveltuva myös esimerkiksi aistivammaisille henkilöille. Kartoituksessa on erilaisin, vaihtoehtoisia kommunikointimenetelmiä käyttäen selvitetty asiakkaan kielitaidon lähtötaso, opiskeluvälmiudet ja koulutustaso. Lisäksi erityisopettaja on kehittänyt vaihtoehtoisia testausmenetelmiä muun muassa kotoutumisen tason mittaamiseen. Kokeilussa nähdään tärkeänä kehittää menetelmiä asiakkaan kokonaisvaltaisen kotoutumisen testaamiseksi, sillä erityistä tukea tarvitsevien maahanmuuttajien kotoutumista ei voida mitata ainoastaan kielitaidon perusteella.

Yleisopetuksen lisänä erityisopettajan tuki

Liikuntavammaisten ja kuurojen opiskelijoiden opetus on järjestetty pääsääntöisesti yleisopetuksessa. Tämän lisäksi opiskelijoilla on ollut tarpeen mukaan 2–3 kertaa viikossa erityisopettajan pitämää lisäopetusta, jolloin painudutaan tarkemmin esimerkiksi ilmenneisiin oppimisvaikeuksiin ja niiden syihin.

Näkövammaisten opiskelijoiden opetus on tapahtunut heille räätälöidyssä pienryhmissä heidän kotipaikkakunnallaan. Erityisopettaja on antanut muun muassa piste-
kirjoituksen opetusta. Näkövammaisilla opiskelijoilla on lisäksi ollut käytössään yksi yhteinen henkilökohtainen avustaja.

Tavoitteena on kuitenkin elämänhallinnan, arjen taitojen ja osaamisen kartuttua saada erityistä tukea tarvitsevien kotoutumiskoulutus toteutettua osana yleistä maahanmuuttajien kotoutumiskoulutusta.

Kielen opetusta
työpaikoille ja päivätoimintaan
Erityistä tukea tarvitsevien maahanmuuttajien

kotoutumiskoulutusta yhdistettynä kieli- ja työpaja-toimintaan kehitetään yhteistyössä paikallisten yritysten sekä työvalmennussäätiöiden kanssa. Hankkeen osana kehitetään myös mallia siitä, miten kotoutumiskoulutus voitaisiin järjestää osana esimerkiksi kehitysvammaisten päivätoimintaa.

Erityistä tukea tarvitsevat kunnan ja TE-toimiston asiakkaina

Erityistä tukea tarvitsevien huomioimista hankkeeseen osallistuvien kuntien ja työ- ja elinkeinotoimistojen toiminnassa pyritään lisäämään muun muassa koulutuksia järjestämällä.

Järjestöt vapaa-ajan ja arjen taitojen tukena

Arjen taitojen, osallisuuden ja vapaa-ajan toiminnan järjestämiseen ovat osallistuneet aktiivisesti myös järjestöt, joiden avulla on järjestetty esimerkiksi arjen taitoihin liittyvää koulutusta. Järjestöjen toimintaa osana maahanmuuttajien kotoutumista kartoitetaan kokeilun aikana ja tavoitteena on luoda yhteneväinen, seudullinen toimintamalli maahanmuuttajien kotouttamiseen Meri-Lapissa.

3 ”On helpompaa, kun osaa suomea”

Opiskelijoiden vastaukset on koottu tähän lukuun kolmen teeman – kurssien odotusaikojen, oikeanlaisen ryhmän sekä oppimisen haasteiden ja tulevaisuuden suunnitelmien – alle. Kysyimme opiskelijoilta heidän kielen oppimisensa kaaresta Suomessa: kuinka nopeasti he olivat päässeet ensimmäiselle soveltuvalla kielikurssille, kuka heidät kurssille oli ohjannut, miten opiskelu oli edennyt ja minkälaisia tulevaisuuden suunnitelmia heillä oli opiskelujen ja muun elämän suhteen. Kysyimme heiltä myös miten he kehittäisivät kotoutumiskoulutusta.

Soveltuvan, eli sellaisen, josta kokivat olleen itselle hyötyä, kielikoulutuksen odotusaika kyselyyn vastanneilla opiskelijoilla oli ollut 1–20 vuotta. Syitä pitkillekin odotusajoille opiskelijat selittivät sillä, että sopivan kurssin löytäminen oli ollut hankalaa, heille soveltuvia kursseja ei ollut tarjolla, tai soveltuvaan opetukseen osallistuminen oli edellyttänyt muuttamista toiselle paikkakunnalle. He kokivat

opiskelijujen edenneen hyvin aina siihen asti, kun olisi ollut aika siirtyä ammatilliseen koulutukseen: kielitaito ei ollutkaan riittänyt. Siirtymän helpottamiseksi opiskelijat toivoivat myös lisää ammatinvalinnanohjausta.

Tärkeimmäksi kehittämiskohteeksi vastaajat nostivat pitkät odotusajat ja ryhmien heterogeenisyyden vähentämisen. Vammaisille maahanmuuttajille tarkoitetuissa koulutuksissa luku- ja kirjoitustaidottomat sekä korkeastikoulutetut ihmiset opiskelevat edelleen samoissa ryhmissä. Yleisen kotoutumiskoulutuksen puolella tätä ei oletettavasti enää tapahdu, sillä alkukartoituksessa selvitetään opiskelijalle soveltuva ryhmä. Alkukartoituksessa käytetyt menetelmät kuitenkin hyvin harvoin soveltuvat nykyisellään esimerkiksi näkö- ja/tai kuulovammaisille ihmisille. Heterogeenisten ryhmien opettaminen vaatii opettajalta erinomaista eriyttämisen taitoa. Avustajien ja ohjaajien käyttämistä opiskelijoiden tukena tulisikin lisätä sekä erityisoppilaitoksissa että yleisopetuksen piirissä.

Suomen kieltä monet opiskelijat pitivät hankalana oppia. Useiden oppimistulokset olivat selvitystä tehtäessä vaatimattomia. Syiksi haasteisiin opiskelijat mainitsivat kielen vaikeuden lisäksi muun muassa opiskelutaitojen puutteen, luki-vaikeudet, psyykkiset sairaudet, tuen puutteen ja yksinäisyyden. Monet vastaajat kertoivat, etteivät alunperin olleet halunneet aloittaa opiskelua erityisoppilaitoksessa, koska pelkäsivät sen leimaavan heidät. Nykyisen koulutuksen jälkeen he aikoivat edelleen jatkaa kielen opiskelua, sillä kuten eräs opiskelijoista totesi – ”on helpompaa kun osaa suomea Suomea”.

Luvun lopussa on lisäksi viiden opiskelijan oma kertomus heidän opintojensa etenemisestään. Osa opiskelijoista toivoi, että muutamme heidän nimensä, ja näin olemme heidän toiveidensa mukaisesti tehneet.

3.1. Soveltuvan kurssien odotusaika 1–20 vuotta

Opiskelijoiden odotusajat ennen ensimmäiselle suomen kielen kurssille pääsyä vaihtelivat paljon. Enemmistö (80 %) vastaajista kertoi päässeensä koulutukseen heti. Heistä valtaosa oli turvapai-kanhakijoita, jotka olivat päässeet vastaanottokeskuksessa kieli-kurssille ja mainitsivat sen nyt ensimmäisenä koulutuksenaan. Pääsääntöisesti he olivat olleet myös hyvin tyytyväisiä vastaanotto-keskusten järjestämiin kursseihin.

Varsinaista kotoutumiskoulutusta vastaajat (70 %) olivat oleskelu-luvan saatuaan joutuneet odottamaan yli vuoden, viidennes jopa kuusi vuotta. Jotkut olivat käyttäneet odotusajan opiskelemalla itsekseen tai menneet vapaan sivistystyön kurssille kerran-pari vii-kossa. Eräs vaikeavammainen opiskelija kertoi istuneensa vuoden kotona ja opiskelleensa suomea katsomalla televisiosta vanhoja suo-malaisia elokuvia.

Soveltuvan kotoutumiskoulutuksen odotusaikaa arvioitaessa onkin oleellista tarkastella myös sitä aikaa, jonka opiskelijat olivat olleet maassa ennen kuin olivat osallistuneet sille erityisoppilaitoksen kurssille, jolla kyselyä tehtäessä opiskelivat tai olivat opiskelleet. Suurin osa (n. 75 %) vastaajista oli tullut maahan 1–5 vuotta sitten, viidennes 10–15 vuotta sitten ja alle 10 prosenttia 5–10 vuotta sit-ten ja yksi vastaajista oli tullut Suomeen yli 20 vuotta sitten. Neljä viidesosaa 1–5 vuotta sitten maahan tulleista oli Kuurojen Kansan-opiston opiskelijoita. Vastausten perusteella vaikuttikin siltä, että kuurot ja viittomakieliset maahanmuuttajat olivat löytäneet muita nopeammin oikean opiskelupaikan.

Syyksi ajoin pitkillekin odotusajoille mainitsivat esimerkiksi sen, että sopivan kurssin löytäminen oli ollut hankalaa, heille soveltuvia

kursseja ei ollut tarjolla, tai soveltuvaan opetukseen osallistuminen oli edellyttänyt muuttamista toiselle paikkakunnalle.

Ensimmäiselle kielikurssille erityistä tukea tarvitsevat opiskelijat oli ohjannut useimmiten (80%) sosiaalityöntekijä. Vastauksissa mainittiin myös kuntoutusohjaaja, aluesihteerit, puoliso, kaveri tai maahanmuuttajajärjestö. Yksi vastaajista oli ollut itse aktiivinen ja etsinyt itselleen koulutuspaikan. Myös rehtoreita ja opettajia mainittiin ohjaavina tahoina. Jatkokurssille vastaajat olivat päässeet varsin nopeasti, viimeistään puolen vuoden kuluessa alkeiskurssin loppumisesta. Opettajat ja opinto-ohjaajat olivat auttaneet kiitettävästi jatkopolkujen selvittelyssä.

Ongelmat olivat tulleet vastaan vasta siinä vaiheessa, kun ammattilliseen koulutukseen pyrkiminen oli tullut ajankohtaiseksi. Moni oli ollut hyvässä uskossa, että suomen kielen taito olisi jo riittävä, ja pettynyt katkerasti jäätyään huonon kielitaidon vuoksi valitsematta. Osasyynä on se, että kielikurssien suomi ja ammattikoulun suomi eroavat paljon toisistaan. Opiskelijat nostivat myös esiin sen, että tarvitsisivat enemmän ammatinvalinnanohjausta.

3.2. Oikean tason ryhmä ja motivoiva opettaja kielen oppimisen tukena

Saamaansa aikaisempaan kielikoulutukseen sekä nykyiseen koulutukseensa vastaajat olivat pääasiassa hyvin tyytyväisiä. Tämä on yleinen ilmiö erityisesti kyselymenetelmin tehtävissä maahanmuuttajille suunnattujen koulutusten arvioinneissa – opiskelijat eivät hevin tuo epäkohtia esille (ks. esim. Smulowitz 2012).

Kehittämistoimenpiteenä vastaajat nostivat kuitenkin esiin liian heterogeeniset ryhmät. Tähän tunnettuun kotoutumiskoulutuksen

ongelmaan on pyritty vaikuttamaan luomalla eri tasoryhmiä ja kehittämään hyviä menetelmiä alkukartoituksen avuksi niin, että opiskelijat ohjautuvat heti oikean tasoryhmän mukaiselle kurssille (ks. esim. TEM 11/2012). Tällä hetkellä ainakaan pääkaupunki-seudun alkukartoituksia tekevässä Testipisteessä ei kuitenkaan ole käytössä testiä, joka soveltuisi eri tavoin vammaisille koulutukseen ohjattaville maahanmuuttajille (TEM 11/2012, 37). Menetelmiä kaikille soveltuvaan alkukartoitukseen on kehitetty osana Meri-Lapin Osallisena Suomessa -hanketta (ks. sivu 42)

Kuten myös erityisoppilaitosten opettajien jäljempänä olevista kirjoituksista käy ilmi, liian heterogeeniset ryhmät ovat edelleen ainakin erityisoppilaitoksissa järjestettävien kurssien todellisuutta. Vammaisille maahanmuuttajille tarkoitetuilla kursseilla luku- ja kirjoitustaidottomat sekä korkeasti koulutetut maahanmuuttajat opiskelevat edelleen yhdessä.

Tämä vaatii opettajalta erinomaista eriyttämisen taitoa ja asetta vammaiset maahanmuuttajat eriarvoiseen asemaan muiden kotoutumiskoulutukseen osallistuvien kanssa. Yksi ratkaisu ongelmaan voisi olla avustajien ja ohjaajien käytön lisääminen, sekä erityisoppilaitoksissa että yleisissä kotoutumiskoulutuksissa vammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden tukena.

Vastaajat kiinnittivät huomiota myös siihen, miten tärkeä tekijä oppimisessa on ryhmädynamiikka ja miten kieli siihen vaikuttaa. Eräs opiskelijoista oli joutunut ryhmään, jossa 20 opiskelijasta peräti 14 puhui hänen äidinkieltään. Hän koki tilanteen erittäin turhauttavaa eikä mielestään oppinut sillä kursilla mitään. Toinen puolestaan tunsi itsensä täysin ulkopuoliseksi, kun puolet ryhmästä puhui omaa äidinkieltään, eikä hän ymmärtänyt sanaakaan. Vastaaja kertoi, että kun ryhmä nauroi, hän luuli heidän nauravan hänelle.

Myös ilkeään sävyyn heitetyt lauseet tuntuivat pelottavilta, kun niitä ei ymmärtänyt.

Eräs vastaaja kertoi ryhmästä, jossa oli ollut yli puolet venäjänkielisiä, ja ensimmäiset kuukaudet kurssilla oli puhuttu enemmän venäjää kuin suomea. Joulun jälkeen opettaja oli asettanut ikkunalle säästölippaan, johon piti pistää 20 senttiä aina kun puhui tunnilla venäjää. Eräs opiskelija kertoi pudottaneensa eräänä aamuna 2 € säästölippaaseen ja ilmoittaneensa iloisesti: Tänään minä saan puhua kymmenen kertaa venäjää! Keväällä tulokset eivät olleet niin hyvät kuin opiskelija oli odottanut, ja hän myönsi, että olisi pitänyt yrittää käyttää suomea jo syksyllä.

Hyvästä ryhmästä kertoessaan opiskelijat nostivat esiin myös oikeanlaisen opettajan tärkeyden. Erään vastaajan oli vaikeaa saada selvää opettajan puheesta. Toiset vastaajat sanoivat, että opettajat pyrkivät puhumaan liioitellun hitaasti ja selkeästi, jotta opiskelijat ymmärtäisivät. Yhden opettajan puheeseen tottuukin varsin nopeasti, mutta kun opettaja vaihtuu, alkaa totuttelu alusta. Usean eri opettajan käyttö onkin havaittu hyväksi, jotta opiskelijat harjaantuisivat alusta alkaen kuuntelemaan monenlaista puhetta. Tärkeää olisi myös järjestää tilaisuuksia, joissa suomenkieliset opiskelijat ja maahanmuuttajaopiskelijat tekisivät jotakin yhdessä, esimerkiksi liikunta-, taide- ja ruokapäiviä.

3.3. Oppimisen haasteista ja tulevaisuuden suunnitelmista

Suomen kieltä useat vastaajat pitivät vaikeana oppia. Eräs vastaaja kertoi joutuneensa alussa kääntämään puheet ja tekstit äidinkielelleen ja vastaavasti ajatelleensa oman puheensa ja kirjoituksensa ensin äidinkielellä ja sitten vasta mielessään suomeksi. Muutama

haastateltava kertoi olevansa hidas oppija ja muutamat opiskelijat kertoivat psyykkisen sairautensa tai todetun luki-vaikeuden olevan ainakin osasyyn vaatimattomiin oppimistuloksiin. Vaikeimpana piirteenä suomen kielessä pidettiin taivutusmuotojen määrää, ja myös puhe- ja yleiskielen suurta eroa kummasteltiin. Monet vastaajat nostivat esiin tarpeen keskustelukurssille.

Eräät vastaajat pyrkivät ottamaan myös opiskelijan elämäntilanteen huomioon: yksin tullut turvapaikanhakija olisi mielestään hyötynyt perheen läsnäolosta myös opiskelussa, ja toinen kaipasi yleensä ihmistä, joka voi auttaa vaikeissa tilanteissa. Moni vastaajista totesi yksinäisyyden olevan ”kova pala”.

Vain harva vastaajista mainitsi, että olisi vaikeaa oppia opiskelemaan: tekemään ryhmitöitä, käyttämään sanakirjaa, olemaan aktiivinen kyselijä ja tiedonhankkija, kantamaan vastuu kotitehtävistä ja tarkkailemaan omaa oppimisprosessia. Kuitenkin varsinkin niillä opiskelijoilla, jotka ovat tulleet aivan toisenlaisesta koulukulttuurista ja/tai joilla on vain vähän koulutusta kotimaastaan, voi usein olla suuria vaikeuksia ”oppia opiskelijoiksi”. Kurssin alussa tulisikin varata riittävästi aikaa oppimaan oppimisen taitojen harjoitteluun ja valmistavassa koulutuksessa tämän tulisikin olla suorastaan tärkein tavoite, ainakin kielitietoa tärkeämpi.

Muutamat vastaajat vertasivat suomea omaan äidinkieleensä. Vironkieliset vastaajat pitivät yleensä suomea aika helppona, eivätkä riskisanoita heitä häirinneet. Venäjänkieliset sanoivat usein, että suomi on yhtä loogista kuin matematiikka, ja koska matematiikka oli heille helppoa, ei suomikaan ollut ylivoimaista. He vain laskivat: ”miinus n – e muuttuu i:ksi – plus mme” – ja kysytty verbinmuoto luimme oli valmis. Toiset taas perustelivat vaikeuksia suomen kielen ja äidinkielen eroavuudella.

Vastaajien mukaan hyvään elämään Suomessa kuuluvat turvallisuus, rauhallisuus ja opiskelumahdollisuudet. Vastaajat iloitsevat myös lasten päivähoidosta ja mahdollisuudesta peruskouluun. Monet vastaajat kuitenkin sanoivat, että mikään ei korvaa sitä, että oma perhe ei ole Suomessa: useat heistä eivät yrityksistä huolimatta olleet saaneet lähimmilleen oleskelulupaa Suomeen.

Monet vastaajat kertoivat, että heidän kotimaistaan puuttuivat erityiskoulut kokonaan tai vaihtoehtoisesti ne olivat niin kalliita, että kaikilla ei ollut varaa lähettää lapsiaan niihin. Jos erityiskouluja oli ollut, ne eivät olleet soveltuneet heille: joissakin maissa oli kouluja näkö- ja kuulovammaisille ihmisille ja toisaalla liikuntavammaisille ihmisille.

Eräät vastaajat sanoivat, että eivät olleet aluksi halunneet lähteä erityiskouluun Suomessa. Liikuntavammaiset ihmiset kertoivat pelänneensä, että heidät leimataan ”erityisoppilaksi”, ja että he eivät saa koskaan työtä. Toisaalta ne vastaajat, joille erityisoppilaitosta oli suositeltu esimerkiksi traumaista johtuvien muisti- tai oppimisvaikeuksien vuoksi, eivät olleet halunneet tulla erityisoppilaitokseen, koska ne kuuluivat heidän mielestään vain fyysisesti vammaisille ihmisille.

Suurin osa vastanneista halusi jatkaa suomen kielen opiskelua vielä meneillään olevan kurssin jälkeenkin, koska he tiesivät, että jatko-opintoihin vaaditaan hyvää suomen kielen taitoa. Monet ajattelivat myös arjen tarpeita: haluttiin katsoa uutisia ja elokuvia televisiosta, ymmärtää papereita ja selvittää omia asioita. ”On helpompaa, kun osaa suomea Suomessa”, kiteytti eräs.

Monien vastaajien oli hyvin vaikeaa vastata tulevaisuutta koskevaan kysymykseen. Keskustelimmekin asiasta hyvin pitkään ennen kuin

he saivat paperille mitään. Tulevaisuuden haaveitaan kertoessaan monet nostivat esiin työn, asunnon, rahatilanteen ja terveyden:

”Jos kaikki menee hyvin, menen työhön. Pää ei ole enää kipeä ja tarvitsen paljon rahaa, rahaa, rahaa.” (opiskelija)

”Haluan olla terve ja asua samalla tavalla kuin kaikki suomalaiset ihmiset.” (opiskelija)

Muutammat pystyivät paremmalla kielitaidollaan kertomaan tulevaisuudestaan vähän tarkemminkin ja osasivat mainita useita ammatteja. Suosikkialoja olivat sosiaali- ja terveystieteiden alat, tekniset alat, merkonomikoulutus ja viestintä. Muutama halusi yliopistoon. Hyvä perhe ja rakkaus olivat myös monen toivomuslistalla.

”Viiden vuoden kuluttua minä haluan oppia lisää kieltä, sitten menen ammattikouluun, logistiikkakouluun tai koneistajaksi. Kiitos paljon suomalaisille.” (opiskelija)

”Jos kaikki menee hyvin, viiden vuoden kuluttua minä haluan opiskella yliopistossa, toivon että minusta tulee pappi tai rokkitähti.” (opiskelija)

”Viiden vuoden kuluttua asun kauniissa rivitalossa ja sisällä on paljon koristelua, minä olen raskaana ja minulla on vieraana minun isä ja äiti. Minun toiveammatti on lastenohjaaja päiväkodissa, koska minä tykkään lapsista.” (opiskelija)

”Haluaisin päästä yliopistoon valmistumaan lääkäriksi. Ja vielä minulla on rakas vaimo ja lapset.” (opiskelija)

”Haluaisin olla itsenäinen nainen, joka voi auttaa toisia ihmisiä, jotka tarvitsevat apua vanhainkodissa, koulussa, kadulla, toimistossa, kirkossa, kaikissa paikoissa missä apua tarvitaan.”
(opiskelija)

Opiskelijoiden puheenvuoroja

Min Han:

”Oppisin paremmin tekemällä”

Synnyin Burmassa kristittyyn perheeseen melkein 50 vuotta sitten. Perheeni eli maanviljelyksellä ja minäkin jouduin jo pienenä kovaan työhön pellolle. Koulunkäynti jäi vähäiseksi. Riisinviljely ei minua kuitenkaan kiinnostanut. Liityin jo nuorena sissijoukkoihin, ja taiselimme oman valtion saamiseksi.

Tilanteen kiristyessä jouduin pakenemaan Thaimaan puolelle pakolaisleirille. Perheeseeni kuului minun ja puolisoni lisäksi neljä lasta. Leirillä ei voinut tehdä oikein mitään muuta kuin kuluttaa aikaa. Kouluja ei aikuisille ollut. Jouduin leirillä onnettomuuteen, jossa sain pahan iskun päähäni ja mursin toisen jalkani. Murto-
ma parani huonosti ja jalkaan jäi kova särky. Päävamma puolestaan aiheutti sen, että sanat katosivat ja muistini heikkeni.

Suomeen perheeni pääsi muuttamaan viiden leirivuoden jälkeen v. 2007. Pojista toinen muutti Keski-Suomeen ja meni siellä naimisiin, muut asuvat pääkaupunkiseudulla, missä on runsaasti Burman pakolaisia. Pidämme tiiviisti yhtä ja järjestämme monenlaisia juhlia.

” Ongelma oli kuitenkin se, että en ollut koskaan ennen opiskellut: en tiennyt miten opiskellaan.

Aloitin suomen kielen opinnot ABC-kurssilla ja opin auttavasti lukemaan ja kirjoittamaan suomea. Oppiminen oli kuitenkin hyvin hidasta, osin päävamman vuoksi. Siksi minut ohjattiin valmentavaan koulutukseen. Se alkoi lupaavasti: jouluun mennessä lukutaito oli jonkin verran parantunut ja olin oppinut käyttämään sanakirjaa ja hiukan tietokonettakin.

Keväällä jalkani kuitenkin kipeytyi niin paljon, että jouduin jäämään kahden kuukauden sairauslomalle. Kun toukokuussa palasin ontuen takaisin kouluun, melkein kaikki syksyllä oppimani oli unohtunut. Kävin kuitenkin sitkeästi koulussa särkylääkkeiden voimalla. Keväällä opettajan kanssa keskustelussa päätettiin, että jatkaisin vielä toisen vuoden valmentavassa koulutuksessa, jotta oppisin lisää suomea ja oppisin paremmin opiskelemaan.

Olin sisukas opiskelija säryistä ja vammoista huolimatta. Ongelma oli kuitenkin se, että en ollut koskaan ennen opiskellut: en tiennyt miten opiskellaan. Tämä ei kahdessa vuodessa korjautunut, vaikka käytimme tulkkiakin. Toinen ongelma oli se, että en käyttänyt suomea missään muualla kuin koulussa. Illat kuluivat perheen ja ystävien kanssa tai katsoessa televisiosta Burman uutisia, ja vähäisetkin kotitehtävät jäivät tekemättä. Suomalaisia ystäviä en löytänyt.

Suomen kieleni ei ikinä kehittynyt ammatillisen koulutuksen vaati-

malle tasolle. Tulin myös isoisäksi, eikä motivaationi opiskella enää ollut kovin suuri. Nyt olen muuttanut entistä lähemmäksi lapsenlapsiaan ja käyn uutta suomen kielen kurssia, toivottavasti paremmalla menestyksellä. Luulen, että oppisin parhaiten tekemällä, jos sain työpaikassa, jossa voisi oppia suomea työpaikalla. Mistäköhän löytäisin työpaikan, minä liikuntavammaisen, ammattiin koulutautumaton, heikosti suomea taitava – mutta silti niin monta asiaa osaava positiivinen ja sisukas isoisä?

Ibrahim:

Minut otettiin heti mukaan

Synnyin Bosnia-Herzegovinassa. Kävin siellä peruskoulun ja opiskelin Sloveniassa rakennusmestariksi. Kun valmistuin ja palasin takaisin kotimaahani, siellä syttyi sota. Kotikylään alkoi ilmestyä katolisia kroaattisotilaita. Minusta tuli sotilas Bosnian muslimien armeijaan, jota vastassa olivat ensin kroaatit, myöhemmin serbit. Jouluaattona 1993 sain kranaatti-iskussa vakavan silmävamman. Minut leikattiin Sarajevossa ja näköni parani hiukan. Kun keväällä alettiin puhua mahdollisuudesta päästä ulkomaille operoitavaksi, toivoni heräsi.

Tulin Suomeen pakolaisena kesällä 1995 setäni ja tätini kanssa saamaan hoitoa. Näin silloin vielä hahmoja ja voimakkaita värejä ja olin optimistinen tulevaisuuden suhteen. Minulle tehtiin useita leikkauksia, mutta jokaisen operaation jälkeen näköni oli entistä huonompi, ja viimein olin täysin sokea. Silloin masennuin täysin: olinhan vielä nuori ja elämän piti olla edessä. Olin tavannut vain muutaman sokean enkä osannut kuvitella, että sokeakin voisi elää täysipainoista elämää. Harkitsin hetken jopa itsemurhaa.

Vähitellen elämänhalu alkoi voittaa, kun silmäklinikan kuntoutus-

ohjaaja kertoi minulle opiskelu- ja muista mahdollisuuksista ja eräs bosnialainen sokea mies, joka oli menettänyt paitsi näkönsä myös toisen kätensä, alkoi opettaa minulle pistekirjoitusta. Menin mukaan Helsingin ja Uudenmaan Näkövammaisten toimintaan ja aloin toimimaan siellä maahanmuuttajajäsenten vertaistukihenkilönä. Annan suuren arvon sille, että heti Suomeen tultuani minuun otettiin yhteyttä eikä jätetty yksin surkuttelemaan itseäni.

Muutimme vastaanottokeskuksesta omaan kotiin, viereisiin asuntoihin. Tätini ja setäni kantoivat minulle kirjastosta kasetteja, joita kuuntelin itsekseni ja opettelin ulkoa. Kun täti ja setä lähtivät suomen kielen alkeiskurssille työväenopistoon kahdesti viikossa, menin heidän mukaansa, vaikka osasinkin jo kaiken mitä siellä opiskeltiin. Ei aika kuitenkaan hukkaan mennyt, sillä opin kurssilla lisää kielioppia ja sain osallistua keskusteluun. Opin suomen kielen noin vuodessa, mutta paljon työtä se vaati.

Kuntoutusohjaaja ohjasi minut Arlan valmentamaan koulutukseen, jota kävin vuoden. Ryhmä oli hyvätasoinen ja sopivan pieni. Avustajaa tai muuta erityistä tukea en tarvinnut. Seuraavana vuonna aloitin Arlassa ammatillisen koulutuksen ja valmistuin mikrotukihenkilöksi.

Työllistyin terveyskeskukseen konekirjoittajaksi ja olin siinä työssä pari vuotta, kunnes Suomeen tuli lama ja jouduin työttömäksi. Seuraava työpaikkani oli Näkövammaisten Keskusliiton äänittämössä, jossa työskentelin kuutisen vuotta. Taas koitti työttömyys ja päätin käyttää ajan hyödyksi menemällä Arlaan IT-alan jatko-opintoihin. Ala kehittyi niin nopeasti, että tietoja pitää päivittää

”Tätini ja setäni kantoivat minulle kirjastosta kasetteja, joita kuuntelin itsekseni ja opettelin ulkoa.

jatkuvasti.

Hyvään elämään kuuluu katto pään päälle ja leipää pöytään. Tämä pätee varmasti kaikkialla, ja Suomessa järjestelmä varmistaa nämä hyvän elämän edellytykset. Itselleni myös työ on tärkeää ja toivonkin, että viiden vuoden kuluttua olen taas mukana työelämässä.

Ljuba:

Tässäkö tämä elämä oli?

Olen syntynyt Pietarissa ja aloittanut koulunkäynnin siellä. Silloin kun minä kävin koulua, kouluni oli ainoa erityiskoulu koko kaupungissa. Tuskin niitä vieläkään löytyy jostakin syrjäisestä kylästä. Vammaiset voi opiskella todennäköisesti vain kotona. Avustaja-järjestelmästä sain kuulla vasta Suomessa, Venäjällä ei sellaista systeemiä minun aikani ollut.

Muutin Pietarista Kuopioon 16-vuotiaana, kun äitini meni naimisiin suomalaisen miehen kanssa. En tullut oikein hyvin toimeen isäpuolen kanssa, mutta minkäs mahdoit. Jouduin odottamaan oleskelulupaa Suomessa, ja siinä odotellessani kävin kansalaisopistossa maahanmuuttajien suomen kielen alkeiskurssilla, kun ei ollut muutakaan tekemistä. Opetusta oli kaksi kertaa viikossa pari tuntia kerrallaan. Muistan että ryhmä oli iso: kokonainen luokka täyttyi.

Sitten saatuani oleskeluluvan lähdin elokuussa peruskouluun; käytännössä kävin täällä Suomessa yläasteen. Minut sijoitettiin ensin erityisluokkaan ja siellä oli suomen kieltä yllin kyllin. Opiskelin suomea äidinkielen opettajan kanssa enkä muuta tehnytään. Ensimmäisenä kouluvuotena en muilla oppitunneilla käytännös-

sä käynyt, kun en oikein mitään ymmärtänyt. Kävin tosimelessä suomen kielen kimppuun vasta peruskoulussa. Myöhemmin kävin sekä äidinkielen tunnilla muun luokan mukana että erityisluokassa lukemassa suomea toisena kielenä. Äidinkielestä sain arvosanaksi kuutosen ja s2:sta yhdeksikön.

Vaikka suomen kielen taitoni kehittyi paljon, minulle jäi kuitenkin todella paha maku suuhun suomalaisesta peruskoulusta. Se oli aikaa, jonka minä mielelläni unohtaisin. Epäonnistuin siinä mielessä, että en löytänyt sieltä kavereita. Minua kiusattiin jonkin verran, koska olin isokokoinen ja liikuntavammainen enkä osannut suomea. Toiset opettajat puuttuivat kiusaamiseen, mutta jotkut katsoivat muualle. Kun sitten aloin potea mielenterveysongelmia, minulle määrättiin vain masennuslääkkeitä sen sijaan, että olisi selvitetty, mistä ongelmani johtuivat.

Ei ollut helppoa opiskella suomea, koska helppoja kieliä ei ole olemassakaan. Lisäksi otin turhia paineita siitä, että en osannut kieltä, jota kaikki ympärilläni käyttivät, mikä ei suinkaan helpottanut opiskelua. Suomi on varmaan yksi vaikeimmista kielistä, mutta kyllä venäjä on vielä vaikeampi. Eikä kaikki osaa englantia, vaikka se on helpoin kieli; minäkin osaan vain perusasiat. Minulle kielten opiskelu aiheutti ylimääräistä stressiä.

Olen miettinyt, milloin olisi paras aika aloittaa suomen kielen opiskelu. Jos maahanmuuttaja on vammainen niin kuin esimerkiksi minä, kannattaisi ensin hoitaa terveyttä, mutta miten sitä hoitaa vieraassa maassa jos ei osaa kieltä? Voi ehkä sairastua siitä, että ei osaa sen maan kieltä johon on saapunut. Minulla ainakin mielenterveysongelmat alkoivat siitä kielen osaamattomuudesta. Joka tapauksessa kielen opiskelu kannattaa aloittaa pian.

” Joskus kielen opiskelua oli ihan liikaa, sain silmät ja korvat tulvilleen suomea.

En aio ihan lähiaikoina opiskella lisää suomea mutta jossain vaiheessa se on hyvinkin mahdollista, vaikka kansalaisopistossa. Joskus kielen opiskelua oli ihan liikaa, sain silmät ja korvat tulvilleen suomea. En tiedä muuttaako se elämässäni mitään, jos menen vielä sitä opiskelemaan. Minulla on ammattillinen koulutus, mutta työtä en ole löytänyt. Ammattikoulu meni tukiopetuksen

avulla ihan kohtalaisesti. Osaan mielestäni suomea ulkomaalaiseksi aika hyvin, paitsi en oikeinkirjoitusta.

Suomalaista koulutusjärjestelmää voisi kehittää niin, että se auttaisi vastatullutta sopeutumaan mahdollisimman nopeasti suomalaiseen yhteiskuntaan. Ei ole niin tärkeää, mistä sinä tulit ja mitä kieliä sinä osaat, jos tulit uuteen maahan asumaan pysyvästi. Tärkeää on saada elämä täällä sujumaan. Minulle sanottiin aina, että hyvä kun osaat venäjää, älä unohda sitä. Enkä minä venäjää unohtanutkaan, mutta en täysin sopeutunut suomalaiseen yhteiskuntaan. Jäin ikään kuin kahden kulttuurin väliin puserruksiin enkä tunne kuuluvani oikein kumpaankaan.

Isäpuoleni rupesi juomaan ja äitini muutti omaan asuntoon. Biologinen isänikin oli alkoholisti. Minä asun omassa kodissani ja tapaan äitiä silloin tällöin. Nyt olemme molemmat eläkkeellä. Harastan aktiivisesti kirjoittamista ja musiikkia ja käyn erilaisissa ryhmissä, mutta välillä mietin, tässäkö tämä elämä nyt oli.

Ali:

Ammatinvalinnan ohjausta tarvitaan lisää

Synnyin Irakin kurdialueella kolmekymmentä vuotta sitten. Äitini oli hyvin nuori synnyttäessään minut, ja synnytys oli pitkä ja vaikea. Olin vain kaksikiloinen, ja myöhemmin todettiin, että olin saanut synnytyksessä lievän CP-vamman. Jalkani olivat huonosti kehittyneet enkä oppinut kävelemään ennen kuin kuusivuotiaana, siihen asti minua työnnettiin jonkinlaisissa rattaissa. Sain kuitenkin käydä koulua ja olin aktiivinen nuorukainen. Nykyisin käytän ulkona liikkuessani sauvoja, sisällä tukeudun rollaattoriin.

Tulin Suomeen turvapaikanhakijana. Olin osallistunut poliittiseen toimintaan ja minun oli pakko paeta maasta. Kun naapurini vietiin vankilaan ja sain kuulla, että häntä kidutettiin muun muassa kiskomalla kynsiä irti, ei minulla ollut muuta vaihtoehtoa kuin lähteä. Sama, tai vielä pahempi, kohtalo olisi odottanut minuakin. Vanha isäni ja veljeni asuvat edelleen Irakissa, mutta vieläkö en uskalla pitää heihin suoraan yhteyttä, etteivät he saa ikävyyksiä takiani. Ystävien kautta lähetän joskus viestejä ja saan tietoja heidän voinnistaan. He ovat elossa mutta heillä on paljon ongelmia.

Suomeen tultuani asuin ensin neljä kuukautta Joutsenon vastaanottokeskuksessa, jossa kävin suomen kielen alkeiskurssin 1-2-3. Se oli hyvä kurssi, mutta on vaikea opiskella silloin, kun odottaa päätöstä turvapaikasta, ei oikein voi keskittyä. Toinen ongelma oli, että vastaanottokeskuksessa ei ollut ketään, joka olisi puhunut minulle suomea. Jos tarvitsin jotakin apua, kyllä autettiin mutta kukaan ei puhunut. Sanottiin vain moimoi eikä aina sitäkään. Olisin saanut varmasti sanoja itselleni ihan automaattisesti, jos olisin saanut kuulla ja yrittää puhua suomea.

Sitten minut siirrettiin Tampereelle, jossa jatkoin suomen opiskelua vastaanottokeskuksessa. Tampereella törmäsin vanhaan tuttavaani,

joka otti minut asumaan kotiinsa Nokialle, ja elämä näytti järjestyvän. Opettajakin oli sitä mieltä, että kahden kuukauden kuluttua osaisin jo hyvin suomea. Mutta vuoden kuluttua sain kielteisen turvapaikkapäätöksen, joka aiheutti stressiä ja masennusta. En pystynyt syömään enkä nukkumaan. Mielessä pyöri kysymyksiä: Miksi olen Suomessa, miksi en ole kotimaassa? Siellä oli ongelmia, mutta niin oli täälläkin.

Katosin vuodeksi maan alle. Sitten jätin uuden turvapaikkahakemuksen ja asuin sen käsittelyn ajan Metsälän säilöönottokeskuksessa. Yritin opiskella suomea kansainvälisen kirkon kursilla Ruoholahdessa ja Kalliolan setlementissä Sturenkadulla, mutta se oli tosi vaikeaa, koska taso oli liian korkea. Puolentoista vuoden odotuksen jälkeen tuli vihdoinkin myönteinen turvapaikkapäätös ja sain asunnon Helsingistä. Vasta silloin uskalsin ruveta suunnittelemaan tulevaisuutta.

Pääsin valmentamaan koulutukseen, jota kävin kaksi vuotta. Vuodessa en saanut kielitaitoani niin hyväksi, että olisin voinut jatkaa ammatillisessa koulutuksessa. Olin unohtanut melkein kaiken, mitä olin ehtinyt oppia. Koulupäivät olivat pitkiä ja olin aina väsynyt. Kotimaasta tuli jatkuvasti huonoja uutisia enkä pystynyt syömään. Tulin niin laihaksi ja kalpeaksi, että opettaja lähetti minut verikokeisiin. Ei minusta kuitenkaan mitään fyysistä vikaa löytynyt, lukuun ottamatta vammaani.

Pienessä ryhmässämme oli monenlaisia opiskelijoita: yksi luku- ja kirjoitustaidoton ja kolme, jotka olivat suorittaneet korkeakouluopintoja kotimaassa. Opettajat yrittivät tarjoilla meille jokaiselle jotakin, mutta ei se aina oikein onnistunut. Olisin halunnut opiskella vain suomea, mutta koulutukseen kuului paljon muutakin, esimerkiksi matematiikkaa, jota osasin, ja terveystietoa, joka oli

mielestäni aivan turhaa. Kyllä aikuiset ihmiset tietävät, mitkä vitamiinit ovat heille tarpeen.

Kahden valmentavan vuoden jälkeen hain ja pääsin ammatilliseen koulutukseen lähemmäs kotiani. Opinnot ovat sujuneet hyvin. Opiskelen vielä s2:ta, mutta käyn myös äidinkielen tunnilla.

Viime keväänä olin työelämäjaksolla oman alan työssä ja sain sieltä kesätyöpaikankin. Tänä vuonna yritän löytää jonkin toisen paikan, jotta voin vertailla erilaisia työpaikkoja. Olen asunut Suomessa pian 10 vuotta, mutta en vieläkään tiedä, mikä kaikki olisi täällä mahdollista. Ammatinvalinnanohjausta pitäisi koulussa olla paljon nykyistä enemmän. Kyllähän suomalaiset opiskelijat tietävät paljon eri ammateista, mutta me tulokkaat emme tiedä. Onneksi minulla on hyvä, vakituinen sosiaalityöntekijä, joka on huolehtinut, että olen saanut kaikki etuudet, jotka minulle kuuluvat. Hän on auttanut mm. asunnon muutostöissä ja apuvälineiden saannissa. Olen ihan tyytyväinen elämääni ja katson positiivisesti eteenpäin.

Carlos:

Asunnon puute haittaa elämää

Tulin Suomeen pakolaisleiriltä vuonna 2008. Synnyin Keski-Afrikassa ja elin perheeni kanssa pienessä kaupungissa. Siellä asuvat edelleen äitini, isäni ja sisarukseni. Yksi sisaristani asuu nykyisin Euroopassa. Kävin kotimaassani normaalin peruskoulun ja lukion ja ehdin myös aloittaa yliopisto-opinnot. Tein toimittajan töitä ja osallistuin opiskelijapolitiikkaan.

”Opettajat yrittivät tarjoilla meille jokaiselle jotakin, mutta ei se aina oikein onnistunut.

Tulin Suomeen tammikuussa vaimoni ja kahden lapsemme kanssa. Aluksi asuimme kuukauden Rovaniemellä, mutta pääsimme muuttamaan omaan kotiin Kuopioon. Suomen kielen kurssille pääsin heti ja vaimonikin sitten, kun nuorin lapsi oli saanut päivähoitopaikan. Ensimmäinen kurssi kesti noin 3,5 kuukautta. Ryhmässä oli pääasiassa aasialaisia ja afrikkalaisia sekä joitakin venäjänkielisiä opiskelijoita. Kurssi meni ihan hyvin, liikuntavammani ei suuremmin haitannut opiskelua. Välillä jalkaa särki, mutta opettaja ymmärsi ja antoi minulle tehtäviä kotiin, jos en pystynyt saapumaan kurssille. Fysioterapian ansiosta jalka on nyt paremmassa kunnossa. Toinen kurssi alkoi melkein heti ensimmäisen päätyttyä ja sekini meni ihan hyvin. Kotoutumiskoulutukseen kuuluvat työharjoittelujaksot suoritin eri paikossa, lähinnä toimistotöissä, missä ei tarvinnut liikkua paljon.

Suomen kielen oppiminen ei ollut erityisen helppoa, mutta ei kovin vaikeatakaan. Elämä on välillä helppoa, välillä vaikeaa, niinhän se menee. Tärkeää oli kuitenkin se, että pääsin aloittamaan kielen opiskelun heti. Muuten olisin varmasti turhautunut.

Parin vuoden kuluttua päätimme muuttaa Helsinkiin, vaikka olimmekin periaatteessa ihan tyytyväisiä elämäämme Kuopiossa. Muuton syy oli se, että Kuopiossa ei ollut markkinoita liikeidealleni: ymmärsin, että suomen kielen taitoni ei pitkään aikaan riittäisi kirjalliseen toimintaan, ja suunnittelin avaavani pienen kahvilan, jossa myytäisiin afrikkalaisia leivonnaisia ja ehkä jotain matkamuuistoja. Löysin vuokra-asunnon Itäkeskuksesta, joka olisi hyvä markkinapaikka. Koko perheeni muutti Helsinkiin.

Vuokraisäntä päätti kuitenkin myydä asunnon ja uusi omistaja häätöi meidät. Nyt asumme kuusi henkeä kaksiossa tilapäismajoituksessa. Asunnossa liikkuminen on minulle välillä vaikeaa,

koska mitään muutostöitä sinne ei ole tehty. Sosiaalityöntekijä sanoi, että ne voitaisiin tehdä, mutta minä haluan muuttaa kunnan asuntoon, niin mitä järkeä. Lukurauhaa ei oikein ole, ja nuorin lapsi käy usein koulun tukiopetuksessa. Sisar haluaisi tulla tervehtimään, mutta en halua hänen näkevän, että meillä ei ole kotia, ja kiellän häntä tulemasta. Tilanne surettaa meitä molempia.

Olen sinnikkäästi yrittänyt löytää asuntoa, mutta turhaan. Kerran huomasin ilmoituksen oikein sopivasta asunnosta, mutta kun omistaja kuuli, että soittaja oli ulkomaalainen, hän sanoi vuokralaisen jo löytyneen. Pettyneenä kerroin asiasta opettajalleni – kun tämä soitti ilmoituksen johdosta, asunto olikin vapaa.

Muuttoruljanssien keskellä kävin vielä Helsingissä Mava-linjan vahvistaakseeni kielitaitoani, ja elokuussa aloitin kokkikoulun aikuis-koulutuksena. Liikeidea hautuu edelleen, vaikka opiskeluni kärsii asunto-ongelmien takia. Tällä hetkellä minusta tuntuu, että olisin taas pakolaisleirissä, ja nukun huonosti. Näen painajaisia ja huudan öisin, eikä vaimonikaan saa nukutuksi. Viiden vuoden kuluttua toivon asioiden kuitenkin olevan kunnossa: minulla on oma asunto ja pieni kahvila tai ainakin olen töissä ravintolassa.

”Kerran huomasin ilmoituksen oikein sopivasta asunnosta, mutta kun omistaja kuuli, että soittaja oli ulkomaalainen, hän sanoi vuokralaisen jo löytyneen.

4 ”Parhaamme tehdään”

Tässä luvussa käsitellään ensin kootusti kyselyyn ja haastatteluihin vastanneiden opettajien nimeämiä haasteita ja ratkaisuja vammaisten maahanmuuttajien opetuksen järjestämisessä. Opettajilta kysyimme olivatko he opettaneet vammaisia ja muuta erityistä tukea tarvitsevia maahanmuuttajia, millaisia haasteita kielen oppimisessa oli esiintynyt ja miten ne oli ratkaistu. Opettajat kertoivat myös paljon näkemyksiään siitä, miten vammaisten maahanmuuttajien mahdollisuuksia opiskella ja sen jälkeen työllistyä voisi kehittää.

Valtaosa vastauksista on tullut yleisen kotoutumiskoulutuksen piirissä työskenteleviltä opettajilta. Luvun loppuosa puolestaan koostuu kuuden erityisoppilaitoksessa opettavan opettajan kirjoituksesta.

Erityisoppilaitosten opettajien vastauksissa korostui se, ettei yhdenvertaisuus toteudu, kun vammaiset maahanmuuttajaopiskelijat laitetaan taitotasosta riippumatta sa-

maan ryhmään. Yleisen kotoutumiskoulutuksen parissa työskentelevät opettajat mainitsivat käytetyistä tukitoimista tukiopetuksen tai pienryhmäopetuksen ja keskustelut kuraattorin kanssa. Tarvittaessa laadittavat henkilökohtaiset opintosuunnitelmat eivät opettajien mukaan sinänsä ratkaise mitään, jos ei ole resursseja tai osaamista suunnitelman noudattamiseen.

Yleisen kotoutumiskoulutuksen puolella työskentelevät nostivat esiin erityisesti avustajien ja ohjaajien sekä apuvälineiden puutteen. Apuvälineiden hankkimisesta oli kieltäytytty liian korkean hinnan perusteella. Usean liikuntavammaisen opiskelijan ryhmä ei ollut puolestaan päässyt vierailuille koulun ulkopuolelle, koska pyörätuoleja ja kuljetusta ei oltu suostuttu järjestämään. Opettajat myös mainitsivat, etteivät he tiedä, kenen vastuulla apuvälineiden hankkiminen on. Opettajien vastaukset asettavatkin luvussa 2 käsitellyt kotouttamiskoulutuksen suunnittelusta vastaavien tahojen vastaukset uuteen valoon. Vaikuttaa siltä, ettei riittävästä tukitoimista huolehdita ennen kurssin alkua, vaan apuvälineiden ja muiden tukitoimien selvittäminen jää opettajan vastuulle.

Kaikista huolestuneimpia opiskelijoidensa oppimistuloksista olivat kuuroja, sokeita ja kuurosokeita yleisopetuksen piirissä opettaneet. Heistä monet totesivat, etteivät opiskelijat heidän arvionsa mukaan olleet oppineet kurssilla mitään. Syyksi tähän opettajat nimesivät sen, ettei opettajilla ollut aikaa, resursseja tai valmiuksia tarjota opiskelijoille erityistä tukea, vaan kurssilla edettiin ”näkevien ja kuulevien ehdoilla”.

Opettajat olivat keksineet paljon hyviä käytänteitä arkea helpottamaan, joita esitellään myös erityisopettajien puheenvuoroissa. Vastajaat korostivat myös moniammatillisen yhteistyön tärkeyttä, erityisesti alkukartoitusten tekemisen osalta.

4.1. Liian heterogeeniset ryhmät ja tukitoimien puute

Lähes jokainen vastaaja arvioi opiskelijoidensa kärsineen erilaisista mielenterveyden ongelmista, joista osa oli diagnosoitu ja osa ei. Osa ongelmista johtui kidutuksesta ja muista traumaattisista kokemuksista entisessä kotimaassa, osa oli kohdannut vaikeuksia Suomessa ja masentunut. Seuraavaksi yleisimpiä (80%) olivat liikuntavammat: amputoiduista ja epäonnistuneiden leikkauksien jälkitiloista kärsivistä opiskelijoista kertoi moni vastaaja. Aistivammaisia opiskelijoita oli opettanut 18% vastaajista ja kehitysvammaisia opiskelijoita 15%.

Opiskelijoita ryhmiin olivat ohjanneet hyvin monenlaiset tahot: TE-toimistot, sosiaalityöntekijät, vammaisjärjestöjen aluesihteerit, kuntoutusohjaajat ja opiskelijoiden läheiset. Tutkintotavoitteeseen koulutukseen oli menty opinto-ohjaajan tai vastuuopettajan neuvosta, ja tavallinen reitti oli myös siirtyä oppilaitoksen sisällä valmentavasta ja kuntouttavasta opiskelusta tutkintotavoitteeseen koulutukseen.

Moni opettaja nimesi suurimmaksi haasteeksi ryhmien heterogeenisyyden. Vaikka alkukartoituksessa pitäisi eritellä opiskelijat eri tasoryhmiin, pienten paikkakuntien opettajat kertoivat, että he joutuvat ottamaan kaikki hakijat ryhmään, jotta kurssi saadaan käynnistymään. Ryhmään sopeutuminen oli kyselyyn vastanneiden opettajien opiskelijoilta sujunut kuitenkin voittopuolisesti hyvin. Valmiutta keskusteluun ja opiskelijoiden erilaisten tilanteiden käsittelyyn ryhmässä oli kuitenkin tarvittu. Useat opettajat nostivat esiin myös avustajien ja ohjaajien tarpeen.

Eräs vastaajista totesi näin:

”Yhdenvertaisuudesta ei voi puhua silloinkaan, kun oppilaitos tarjoaa kaikille maahanmuuttajille yhden ainoan valmentavan koulutuslinjan samaan aikaan, kun kantaväestö voi valita ikäänsä ja vammaansa sopivan tai toiveammattiinsa suuntaavan koulutuksen. On ymmärrettävää, ettei niin pienille ryhmille, kuin maahanmuuttajia on, voida tarjota yhtä laajaa valikoimaa kuin suomalaisille. Mutta kun sopassa sekoittuvat kulttuurit, kielitaidot, vammat, maassa oloajat ja maahanmuuton syyt, ei lopputulos ole kovin onnistunut. Ensimmäinen askel parempaan olisi, jos valmentava 1:lle tulisi kielitaitoedellytys ja opiskelijat saisivat riittävät kielelliset valmiudet ammatillisen koulutuksen aloittamiseen; valmentava 2:lle voitaisiin valita luku- ja kirjoitustaidottomiakin ja suunnitella heidän opintonsa kaksivuotisiksi alusta alkaen.” (opettaja)

Kyselyyn vastanneet opettajat kertoivat, että opiskelijoiden vammojen ja pitkäaikaissairauksien vuoksi oli sekä tarvittu että saatu erityisjärjestelyjä. Vastauksista kävi ilmi, että monet oppilaitokset ovat jo varsin esteettömiä, mutta muutamia poikkeustapauksia kuitenkin oli. Eräessä kunnassa pyydettyä näkövammaiselle opiskelijalle taittopöytää vastaus oli ollut tyyli: ”liian kallis investointi, kun perhe kuitenkin muuttaa pian muualle”.

Toisessa kunnassa ryhmäkokoja ei ollut saanut pienentää, vaikka tarvetta olisi ollut. Eriyttäminen oli ollut mahdollista vain käyttämällä apuna oppisopimusopiskelijaa, harjoittelijoita tai koulunkäyntiavustajaa silloin kun tämä oli saatavilla. Aina ei koulutettua avustajaa ollut.

Yksi vastaaja kertoi olleensa ryhmänsä kanssa lähes luokahuoneensa vanki, vaikka opetussuunnitelmat ja uudet tutkimuk-

set kehottavat tekemään juuri päinvastoin, lähtemään luokasta ulos. Vaikka hänen ryhmässään oli ollut useita liikuntavammaisia opiskelijoita, hän ei ollut saanut käyttöönsä pyörätuolia, rollaattoria eikä edes kannettavaa taittotuolia, jotta retket ja opintokäynnit olisivat onnistuneet.

Erityisoppilaitoksilla tilanne on helpompi. Kouluilla on käytössä autoja ja jopa omia kuljettajia, joten kävelymatkat eivät muodosta opintokäynneille kohtuuttomia esteitä. Luokassa voi nousta välillä kävelemään tai tehdä harjoituksia makuulla kenenkään kummastelematta. Myös tietokoneisiin on saatavilla apuvälineitä.

4.2. Oppimistilanteiden haasteita ja ratkaisuja

Kyselyyn vastanneet opettajat nimesivät useita haasteita, joita he olivat kohdanneet vammaisia ja pitkäaikaissairaita maahanmuuttajia opettaessaan. He olivat pyrkineet ratkaisemaan näitä ongelmia parhaansa mukaan. Resurssien, avustajien ja ohjaajien puute sekä oman osaamisen rajallisuus nousi esiin lähes kaikissa vastauksissa.

Lähes kaikki opettajat kertoivat mielenterveysongelmaisten opiskelijoiden muisti- ja keskittymisvaikeuksista. Lääkkeet ja nukkumisongelmat olivat aiheuttaneet väsymystä, joskus jopa nukahtelua tunnilla. Mielenterveysongelmien diagnosointi oli myös ollut hädästä ja hoitoon pääseminen vienyt aikaa. Jotkut opiskelijat olivat olleet niin vaikeassa elämäntilanteessa tai heillä oli ollut niin vaikea vamma, että kokopäiväopiskelu oli ollut heille liian haastavaa. Opettajat nostivatkin esiin monipuolisten koulupäivien tärkeyden. Koulupäivät pyrittiin järjestämään niin, että ainakaan teoria-aineita – joita opiskelijat kuitenkin toivovat – ei olisi aamusta iltaan, vaan opiskelua kevennettäisiin liikunnalla, taideaineilla tai arkielämän taidoilla.

Liikuntavammaisten opiskelijoiden osalta opettajat nostivat esiin vaikeuden osallistua opetukseen, joka vaati pitkäaikaista istumista. Joillekin opiskelijoille oli järjestetty esimerkiksi istumista helpottavia tyynyjä, mutta kaikkialla asiasta ei ollut huolehdittu. Opettajat toivat myös esiin huolensa siitä, että eivät tiedä, kenen vastuulla näiden tarpeiden selvittäminen ja niihin vastaaminen on. Yksi vastaajista toi myös esiin sen, että joidenkin kurssien tilat ovat edelleen esteelliset pyörätuolinkäyttäjille. Opettajat myös kertoivat, että riittävien apuvälineiden puuttuminen oli estänyt esimerkiksi atk-opiskelun.

Kehitysvammaisia maahanmuuttajia opettaneet opettajat kertoivat, että maahanmuuttajuus, kehitysvammadiagnoosi ja kielen oppiminen olivat usein hankala yhdistelmä. Kokeneenkin opettajan saattoi olla vaikea nähdä, oliko ongelma kielen ymmärtämisessä vai kehitysvammasta johtuvassa ymmärtämisessä. Ammattiineen opettaja kertoi, kehitysvammaisten maahanmuuttajien kohdalla korostuu selkokielisen oppimateriaalin, kuvien käytön ja asioiden konkretisoimisen tärkeys. Opettajat korostivat tekemällä oppimisen tärkeyttä, oman sanaston kerryttämistä ja käsitteiden avaamista tutujen sanojen avulla. Monet opettajat nostivat esiin myös henkilökohtaisen avustajan ja puhetulkkien käytön tärkeyden.

Sokeiden, kuurojen ja kuurosokeiden opiskelijoiden opettajat olivat kaikista huolestuneimpia oppimistuloksista: heistä monet totesivat, että opiskelijat eivät heidän arvionsa mukaan olleet oppineet (yleisen kotoutumiskoulutuksen) kurssilla oikeastaan mitään. Syyksi tähän he nimesivät sen, ettei opettajilla ollut aikaa, resursseja tai valmiuksia tarjota opiskelijoille erityistä opetusta, vaan kurssilla edettiin näkevien ja kuulevien ehdoilla. Myös tässä yhteydessä useat vastaajat nostivat esiin avustavan henkilökunnan tarpeen – opettaja tunsi osaa misensa loppuvan kesken. Useat näistä opiskelijoista olikin ohjattu

heidän tarpeisiinsa paremmin vastaaviin erityisoppilaitoksiin, joista jäljempänä tässä luvussa kertovat näiden koulujen opettajat.

Lisäksi vastaajat viittasivat tulkkien käytön ongelmiin. Joko äidinkielistä tulkkia ei ollut saatavilla, hän ei ollut sopiva, tai tulkki vaihtui usein. Monet opettajat nostivat esiin myös sen, että opiskelijoiden sitoutuminen työskentelyyn ja vastuunotto omasta opiskelusta tuntuivat kovin heiveröisiltä. Eräs vastaaja kiinnitti huomiota myös siihen, että kielitaito ei kehity, jos oppilaitoksen ulkopuolella ei lainkaan käytetä suomea.

Opettajat kertoivat tekevänsä parhaansa ratkaistakseen näitä ongelmia, mutta valittivat keinojen olevan aika vähissä. Käytetyistä tukitoimista he mainitsivat tukiopetuksen tai pienryhmäopetuksen ja keskustelut kuraattorin kanssa. Tarvittaessa laaditaan henkilökohtainen opinto- ja kuntoutussuunnitelma, mutta se ei sinänsä ratkaise mitään, jos ei ole resursseja tai osaamista sen noudattamiseen.

Eräs vastaaja muistutti, että ongelmien kanssa ei kannata jäädä yksin, sillä apua ja vertaistukea on kysyvälle saatavilla. Työnohjauksen mahdollisuutta ei maininnut kukaan, mutta siitä voisi olla hyötyä, ja lisäkoulutusta kannattaa hankkia niin paljon kuin mahdollista ja verkostoitua samalla kollegojen kanssa. Materiaalit tulee tehdä mahdollisimman selkeiksi ja antaa lupa huonona päivänä tehdä vain osa tehtävistä. Tunnilla tulee käyttää mahdollisimman monipuolisia opetusmenetelmiä, pitää taukoja, seurata poissaoloja ja järjestää korvaavia tehtäviä. Myös ryhmäytymiseen on vastaajien mukaan kiinnitettävä paljon huomiota, ja asioita on hyvä kerrata kertaamasta päästyäkin.

Vastaajat pitivät myös päivittäisen ohjelman strukturointia ja rutiineja tärkeinä. Lisäksi vastaajat mainitsivat, että koko oppilaitok-

sen henkilökunta tulisi kouluttaa käyttämään selkokieltä puheessaan ja teksteissään ja kohtaamaan maahanmuuttajaopiskelijat samanarvoisina kuin kantasuomalaisetkin opiskelijat. Asenteissa on monen vastaajan mukaan vielä toivomisen varaa.

4.3. Lisää yhteistyötä ja koulutusta opettajille

Melkein kaikilla vastanneilla opettajilla oli runsaasti ideoita, miten vammaisten maahanmuuttajien mahdollisuuksia opiskella ja sen jälkeen työllistyä voisi kehittää. Asiaa oli selvästi pohdittu ennenkin. Eräs vastaaja lähestyisi kysymystä siitä näkökulmasta, onko todellakin järkevää erottaa vammaiset ja vammattomat opiskelijat heti kättelyssä toisistaan eri ryhmiin.

Vastaajat arvioivat, että erityisoppilaitosten rooli vammaisten maahanmuuttajien kouluttajina korostunee tulevaisuudessa, ja niiden tarjoamia mahdollisuuksia pitäisi ruveta markkinoimaan nykyistä paremmin. Erityisoppilaitoksissa on mahdollista suunnitella koulutuspolut etukäteen esimerkiksi niin, että ensimmäinen vuosi opiskeltaisiin maahanmuuttajien valmentavassa koulutuksessa, toinen vuosi suomenkielisten joukossa tietylle alalle suuntaavalla valmentavalla linjalla. Tämän jälkeen olisi mahdollista jatkaa tutkintotavoitteeseen koulutukseen, mikäli opiskelija olisi motivoitunut ja kykenevä oppimaan. Vaikka opetuksen keskittämisessä erityisoppilaitoksiin on omat hyvät puolensa, eivät nämä oppilaitokset yksinään pysty vastaamaan kaikkien Suomessa kotoutumiskoulutukseen osallistuvien vammaisten maahanmuuttajien tarpeita. Siksi valmiutta, kykyä ja halua huomioida vammaiset maahanmuuttajat kotoutumiskoulutuksessa tulee löytyä myös yleisen kotoutumiskoulutuksen piiristä.

Vastaajat ehdottivat myös erityisopettajien ja opettajien koulutukseen lisää maahanmuuttajien oppimisvaikeuksien tunnistamisen,

diagnosoimisen ja auttamisen opetusta. Luki-koulutus olisi hyvä S2-opettajan apuväline. Vastaajien mukaan tarvitaan myös muutosta opetushenkilökunnan asenteisiin. ”Tietoaahan tavallaan on tarjolla, mutta halutaanko sitä vastaanottaa, halutaanko muuttaa vanhoja, kintaana käteen sopivia menetelmiä”, pohdiskeli eräs opettaja.

Vastaajat nostivat esiin myös tarpeen eri tahojen yhteistyölle. Useat opettajat nostivat esiin myös sen, että maahanmuuttajien kielikoulutuksen järjestäminen tulisi saada työ- ja elinkeinoministeriön vastuulta opetusministeriön alaisuuteen. Sen tulisi sitten taata henkilöstö- ja muut resurssit, joiden avulla koulutettavat jaettaisiin asianmukaisiin ryhmiin. Opettajat nostivat esiin myös sen, että alkukartoituksiin on saatava lisää moniammatillisuutta – opettajien ja erityisopettajien ammattitaitoa on hyödynnettävä. Kehitysvammaisia maahanmuuttajia pitkään opettanut vastaaja pitää yhteistyötä kaupunkien ja kuntien vammaispalveluiden kanssa hyvin tärkeänä, jotta saataisiin opiskelu- ja harjoittelupaikkoja sekä myöhemmin työpaikkoja. Hänen mukaansa vammaispalvelut ”unohtavat asiakkaansa”, kun nämä pääsevät opiskelemaan johonkin oppilaitokseen. Opettajan mielestä yhteistyö myös tuona aikana toisi mahdollisesti parempia tuloksia kuin, että opettajat yksin yrittävät saada opiskelijoita harjaantumaan työelämään.

Opettajat toivoivat myös enemmän yhteistyötä vammais- ja maahanmuuttajajärjestöjen kanssa. Järjestöjen tarjoama vertaistuki vammaisille maahanmuuttajille olisi ensiarvoisen tärkeää varsinkin maahantulon alkuvaiheessa. Tukihenkilöt voisivat opastaa ja kertoa, millaisia mahdollisuuksia vammaisella maahanmuuttajalla Suomessa on. Myös maassa jo pitempään olleita vammaisia maahanmuuttajia pitäisi rekrytoida tukihenkilöiksi.

Opettajien puheenvuoroja

Terhi Voutilainen:

Erityistä tukea tarvitsevat opiskelijat Keskuspuiston ammattiopistossa

Maahanmuuttajien valmistava koulutus (MAVA) käynnistyi Keskuspuiston ammattiopistossa syksyllä 2007. Maahanmuuttajien valmentava ja kuntouttava opetus alkoi kaksi vuotta myöhemmin. Molemmat koulutukset toteutetaan pienryhmissä (8–10 opiskelijaa). Valmistava koulutus on suunnattu aikuisille; valmentavaan ja kuntouttavaan opetukseen osallistuvat voivat olla sekä nuoria että aikuisia. Tähän mennessä opiskelijoita on ollut noin 55. Valmentavassa ryhmässä opiskeluaika on 1–2 vuotta. Valmistavan koulutuksen kesto on aina enintään yksi lukuvuosi.

Kaikilla opiskelijoilla on erityisen tuen tarve. Erityisopetuksen tarpeeseen johtavat syyt ovat hyvin vaihtelevia. Monien kohdalla ongelmat ovat moninaisia, jolloin voi olla vaikea yksilöidä yhtä ainoaa pääasiallista perustetta opiskelijaksi ottamisessa.

Tyypillisesti opiskelijoilla on esimerkiksi psyykkisiä pitkäaikais-sairauksia (skitsofrenia, vaikea masennus, kaksisuuntainen mieli-alahäiriö), vaikeita fyysisiä pitkäaikaissairauksia, liikuntavammoja (syinä polio, tapaturmat, pommi-iskut), kehityksen viivästyksiä ja laaja-alaisia oppimisvaikeuksia, luki-vaikeutta, tarkkaavaisuuden ja keskittymisen vaikeuksia, aivovammoja ja niihin liittyviä ongelmia muistitoiminnoissa ja oppimisessa, aistivammoja, traumaperäisiä ongelmia esimerkiksi kidutus- tai vankeuskokemusten vuoksi tai tunne-elämän häiriöitä. Osalla oppimisvaikeudet jäävät vaille lopullista diagnoosia moniammatillisesta ja pitkäjänteisestä selvitystyöstä huolimatta.

Opiskelun keskeisimpänä tavoitteena molemmissa koulutuksissa on opintojen jatkaminen ammatillisessa koulutuksessa. Tavoitteissa etenemisessä oleelliset menestystekijät ovat riittävä tasolle kehittyvä suomen kielen taito sekä kyky ymmärtää se logiikka, johon suomalaisen yhteiskunnan toiminta perustuu. Valtaosa opiskelijoista on sijoittunut Keskuspuiston ammattiopiston ammatillisen koulutuksen eri linjoille. Yksittäisiä opiskelijoita on myös sijoittunut suoraan työelämään. Jatkoopikkoja on löytynyt myös muista ammatillisista erityisoppilaitoksista sekä aikuiskoulutuksesta. Pieni osa opiskelijoista ei ole sijoittunut minnekään tai he ovat keskeyttäneet aloittamansa opinnot. Taustalla on usein ollut perhetilanne kuten lapsen syntymä tai avioero. Kaikkien opiskelijoiden kohdalla ei opintojen aikana saavuteta sellaista elämänhallinnan tai kielitaidon tasoa, että jatko-opinnot olisivat mahdollisia.

Opiskelijoiden omissakin toiveissa ensimmäisenä on työ tai jatko-opiskelu:

”Haluan mennä työhön.” (opiskelija)

”Siksi mä haluan ammattipassin, että voin menen työhön, en jaksa kotona ja odottaa että sosiaali antaa rahaa.” (opiskelija)

Opintojen ytimenä molemmissa koulutuksissa on opiskelijoiden voimaantumisen. Toimintakykyä ja haurastunutta itsetuntoa pyritään parantamaan monin eri keinoin. Yksilöllinen vaihtelu tavoitteiden asettelussa on suurta. Opiskelu voi olla akateemisten taitojen parantamista, rohkeuden löytämistä lastenneuvolassa tai postissa asiointiin, raha-asioiden hallinnan harjoittelua, yleisissä kulkuneuvoissa kulkemisen opettelua, tanssia, draamaa tai työharjoittelua.

Annamari Honkamäki:

Näkövammaisten maahanmuuttajien opettamisesta

Olen opettanut neljä vuotta näkövammaisia maahanmuuttajia ammatillisessa erityisoppilaitoksessa, Keskuspuiston ammattiopiston Arlan toimipisteessä. Osan työstäni olen tehnyt valmentavassa koulutuksessa, osan ammattitutkintojen puolella. Näkövamman taustalla on useimmiten ollut perinnöllinen sairaus, ja Arlassa asiakkaina saattaa olla useita saman perheen jäseniä. Sodassa näkönsä menettäneitä henkilöitä on myös ollut opiskelijoina.

Melkein kaikki näkövammaiset maahanmuuttajat ovat tulleet Arlaan Näkövammaisten keskusliiton kuntoutusjakson käytyään. Monet ovat muuttaneet perheineen Helsinkiin tai Espooseen juuri voidakseen opiskella näkövammaisten erityisammattikoulussa, jossa vamma otetaan monin tavoin huomioon. Koulussa on vakiovarusteena tietokoneet, joissa on puheohjelma ja suurennusohjelma. Keskulle anotaan Kelasta opiskelun apuvälineeksi kannettavaa tietokoneetta, jossa on jokaiselle yksilöllisesti parhaaksi todettu apuohjelma. Opiskelijat saavat tulostaa vapaasti käyttöönsä suurennettua mate-

riaalia, ja oppilaitoksella on erityistehtävän vuoksi myös tavallista laajemmat kopiointioikeudet.

Valmentavan koulutuksen puolella opiskelijoiden lähtötasot vaihtelevat. Ryhmässä saattaa olla vasta maahan tullut, joka on aloittanut suomen kielen opinnot aivan alkeista, kun taas toinen harjoittelee yleisen kielitutkinnon (YKI) ylintä tasoa varten. Osa on oppinut suomea kotoutumiskoulutuksessa, mutta näkevien mukana pysyminen on tuottanut suuria vaikeuksia ja siksi kielitaitoon on jäänyt aukkoja. Joskus harvoin kotikunnan vammaispalvelu on kustantanut avustajan sokean maahanmuuttajan tueksi. Osalla näkö on alkanut heiketä vasta suomen kielen kurssien käymisen jälkeen, joten he ovat voineet rakentaa kielitaitoaan näkevien tekniikoilla. Useimmat opiskelevat valmentavassa koulutuksessa 1,5–2 vuotta.

Arlassa suomen kielen ryhmissä on eritasoisia opiskelijoita, yleensä 4–8 yhtäaikaa. Usein opetus toteutetaan työpajatyypisenä, jolloin jokainen tekee omia tehtäviään ja opettaja kiertää opiskelijan luota toisen luo ohjaamassa heitä. Tunnit alkavat kuitenkin yleensä yhteisellä keskustelulla ja kuulumisten vaihdolla, johon jokainen osallistuu taitonsa mukaan. Kaikki aiheet ovat sallittuja, ja välillä keskustelut yltyvät suorastaan intohimoisiksi. Suomen kieltä on yleensä kaksi tuntia päivässä; loppuaika opiskellaan pistekirjoitusta suomeksi, tietokoneen käyttöä sekä näkövammaisten apuvälineiden käyttöä, liikkumistaitoa ja valkoisen kepin käyttöä. Arkielämän taitoja harjoitellaan keittiössä ja vaatehuollossa, liikuntaa, käsitöitä ja keramiikkaa yksilöllisesti vaihdellen. Näilläkin tunneilla suomen kielen taito karttuu.

Opiskelijat arvostavat paljon suomen kielen erityisopetusta eivätkä halua olla tunneilta poissa, vaikka esim. silmälääkärikäyntejä saattaa toisille kertyä runsaastikin. Joku valittaa silmäsärkyä eikä siksi pysty

kauan olemaan tietokoneella tai lukutelevision äärellä, mutta haluaa kuitenkin osallistua puhumalla ja kuuntelemalla. Näkövammaiset maahanmuuttajat ovat kokeneet suurta yhteenkuuluvuutta ja voimaantumisen tunteita tavatessaan toisiaan. He jakavat mielellään kokemuksia, antavat vinkkejä toisilleen esim. valaistuksen järjestämisestä kotiin ja viettävät vähän vapaa-aikaakin yhdessä.

Pistekirjoitus on pitkään tosi hidasta. Pistekirjoitusmerkit, joita maahanmuuttaja alkaa opetella, perustuvat suomen kielen äännejärjestelmään, ja aluksi voi olla vaikeaa erottaa esim. etuvokaaleja toisistaan varsinkin, jos näitä ei omassa äidinkielessä ole. Olen kuitenkin pitänyt tärkeänä, että vokaalijärjestelmä opitaan kunnolla. Kuulon kautta oppiminen korostuu, mutta silti monet asiat saattavat jäädä epäselviksi. Tarvittaisiin paljon aikaa ja yksilöllistä ohjausta, enemmän kuin pystytään antamaan. Muistiinpanojen tekeminen on hidasta sekini. Joku haluaa tehdä ne omalla äidinkielellään, toinen on suurpiirteisempi.

Näkövammaisten opetuksessa on käytettävä kaikkia aisteja. Esimerkiksi musiikki on tärkeää: välillä lauletaan suomalaisia popkappaleita ja tutkitaan sanoja, jotka olen suurentanut tai muunnattanut pisteiksi. Luontokävelyt männynneulasia haistellen tai ruokapäivät leipäjuustoa ja lakkahilloa maistellen tuovat myös vaihtelua luokahuonetyöskentelyyn. Olen myös pyrkinyt toimimaan välittäjänä ja sillanrakentajana suomalaisten ja maahanmuuttajaopiskelijoiden välillä. Pysin tutustuttamaan heitä toisiinsa ja rohkaisten moikkaamaan muulloinkin. Suomalaisopiskelijoilta maahanmuuttajat oppivat myös puhekieltä, mikä on heille tärkeää.

Näkövammaisen maahanmuuttajan kouluttaminen suomalaisille työmarkkinoille ei ole helppoa. Suomalaisenkin näkövammautuneen on vaikea palata takaisin työelämään, vaikka takana olisi

paljonkin koulutusta. Suomen kielen taito on tietysti maahanmuuttajalle ykkösasia, ja hyvin kielen oppinut voi menestyä vaikka datanomina. Jotkut haaveilevat voivansa opettaa pistekirjoitusta muille näkövammaisille maahanmuuttajille. Perinteisissä näkövammaisten ammateissa korinpunojina ja hierojina monet voivat hankkia pientä ansiotuloa eläkkeen päälle. Utta ammattia mietittäessä saatetaan törmätä kuitenkin myös muihin kuin kielitaitoon liittyviin haasteisiin. Eräs opiskelijani, musliminainen, olisi ollut kiinnostunut kouluttautumaan hierojaksi. Tämä ei kuitenkaan onnistunut, koska Arlassa hierontaa opettaa mies eikä opiskelija voinut hieroa miehiä. Kysyntää naisia hoitavalla hierojalla olisi, mutta kuka kouluttaisi?

Maija Koivisto:
**Kuurojen ja viittomakielisten
maahanmuuttajien opetuksesta**

Kuurojen kansanopisto, jonka monet tuntevat Valkoisena talona, on Kuurojen Liitto ry:n ylläpitämä vapaan sivistystyön oppilaitos. Se on perustettu Helsingin Haagaan vuonna 1987. Oppimisympäristö on viittomakielinen: yli puolet työntekijöistä on äidinkieltään viittomakielisiä. Opiston toiminnan perustana ovat Kuurojen Liiton monikulttuuriset arvot ja kansainvälinen edunvalvontatyö.

Ensimmäiset maahanmuuttajat tulivat oppilaitokseen heti 1980-luvun lopulla, jolloin heidät integroitiin muihin opetusryhmiin. Kuurojen ja viittomakielisten maahanmuuttajien määrä alkoi vähitellen kasvaa, ja tällä hetkellä heitä on Kuurojen Liiton kuntoutussuhteerien asiakastietojen mukaan toistasataa; luvussa ovat mukana vain ne, jotka käyttävät kuntoutussuhteerien palveluja. Niinpä heille perustettiin oma linja 2000-luvun alussa. Opinnot linjalla kestävät yksilöllisten tavoitteiden mukaan 2–3 vuotta; opetus-

suunnitelma perustuu Opetushallituksen suositukseen kuurojen/kuulovammaisten/viittomakielisten aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksesta. Syksyllä 2012 alkaa uutena koulutuksena Kansalaisaktiivisuutta painottava maahanmuuttajalinja, joka on avoin myös kuuleville.

Opiskelijat ovat löytäneet koulutuspaikan suhteellisen nopeasti. Puolisot, ystävät tai viranomaiset, kuten kuntoutussihteerit, ovat ohjanneet heidät suoraan Valkoiseen taloon. Kela voi maksaa koulutuksen, jos opiskelijalla on oleskelulupa.

Opiskelijoilla on mitä erilaisimpia taustoja. Tällä hetkellä heitä on 21 ja he tulevat 14 maasta, joissa on eri viittomakielet ja eri kirjoitetut kielet. Monet kuulevat uskovat edelleen, että viittomakieli on yksi, kansainvälinen kieli, mutta näinhän ei suinkaan ole. Eri kulttuurit ja uskonnot on otettava huomioon samalla tavalla kuin kuulevienkin kotoutumiskoulutuksessa. Joskus tulee pientä kinaa eri uskontojen edustajien välillä, mutta yleensä ryhmä toimii hyvin. Suomeen muuton syitä ei ole tilastoitu, mutta ne tuskin eroavat paljon yleisistä maahanmuuton syistä, joista perhesiteiden perusteella tulo on yleisin. Koulutustaustat vaihtelevat koulua käymättömästä yliopistotasolle, mitä kuulevien työvoimapolitiittisessa kotoutumiskoulutuksessa ei alkukartoituksen ansiosta enää toivottavasti tapahdu.

Kielitaustansa perusteella opiskelijat voidaan jakaa kolmeen ryhmään: lapsesta asti viittoneet, oralistisen koulutuksen saaneet ja muut sellaiset, jotka eivät ole olleet missään kosketuksissa viittomakielen kanssa ja ovat siksi oppineet myöhään viittomaan, sekä ns. kielettömät opiskelijat, jotka ovat oppineet tai oppivat viitotun ja kirjoitetun kielen vasta Suomessa. Sotaa käyvistä maista tulevat kuurot ovat usein näitä kielettömiä eivätkä he yleensä koskaan opi kunnolla suomea. Näin ollen heidän kohtalonaan on eläköityminen.

”Jokainen tulisi kohdata yksilönä; tausta, kulttuuri tai koulutustaustat eivät kerro ihmisestä paljoakaan. Samankaltaisuuksia löytyy aina eroja useammin.”

Painopistealueina linjan opinnoissa ovat suomalainen viittomakieli, kirjoitettu suomen kieli, arjen taidot sekä suomalaiseen yhteiskuntaan, erityisesti viittomakielisille suunnattuihin palveluihin tutustuminen. Suomalaista viittomakieltä opiskellaan 6–8 tuntia viikossa. Haasteena on se, että valmista opetusmateriaalia viittomakielisille ei ole, vaan on käytettävä itse tehtyä tai autenttista materiaalia tavoitteena päästä taitotasolle 4. Opiskelijoiden mielestä suomalainen viittomakieli on ollut suhteellisen helppo oppia.

Suomen kielen tunnilla harjoitellaan kirjoitettua kieltä ja tavoitteena on oppia saamaan selvää opiskelussa käytetystä tekstistä. Tämä alue koetaan yleensä vaikeaksi. Monetkaan kuuleville maahanmuuttajille laaditut materiaalit eivät sovi, koska niiden avulla harjoitellaan ensisijaisesti puhuttua kieltä. Lisäksi niistä puuttuu kokonaan kulttuurinen sisältö. Kielenopetuksen avainsanoja ovat eriyttäminen ja erilaisten menetelmien kokeileminen: mm. tietotekniikasta on tänä päivänä suurta apua. Koska tutkimustietoa on toistaiseksi vähän, opettaja joutuu toimimaan hyvin intuitiivisesti ja etsimään jatkuvasti uusia ratkaisuja.

Arjen taitoja ja yhteiskunnallisia aineita opiskellaan toiminnallisesti: käydään kaupassa ja laitetaan ruokaa, tutustutaan Kelaan ja tulkkipalveluihin, tehdään itse erilaisia pieniä tutkimuksia. Kuurojen kulttuuria pidetään voimakkaasti esillä.

Valkoisen talon maahanmuuttajalinjan jälkeen opiskelijat suuntaavat töihin tai jatko-opintoihin. Erityisammattioppilaitoksiin on sijoittunut moni, mutta on heitä lähtenyt yliopistoonkin. Länsimaista muuttaneet ovat yleensä työllistyneet helpoimmin.

Kansanopiston suurena ansiona pidän sitä, että sen kautta monet yksinäiset kuurot ovat saaneet kontaktin muihin kuuroihin ja siten integroituneet paremmin sekä kuurojen yhteisöön että koko yhteiskuntaan.

Heli Viita-Louhio: Kuurosokeiden ja kuulonäkövammaisten maahanmuuttajien opettamisesta

Olen opettanut Kuurosokeiden toimintakeskuksessa Tampereella suomea toisena kielenä jo useita vuosia Suomeen muuttaneille kuurosokeille ja kuulonäkövammaisille, joiden määrä on pieni – kuurosokeita lienee alle kymmenen – mutta kasvava. Osa heistä käyttää kotimaansa viittomakieltä ja osa on oppinut jo jonkin verran suomalaistakin viittomakieltä. Suomen kieli on heidän käytössään luonnollisestikin vain kirjoitetussa muodossa.

Opiskelijat ovat kaikki olleet jo peruskoulutasonsa läpikäyneitä nuoria aikuisia tai aikuisia. Ryhmään jotkut ovat ohjautuneet itse, jolloin puoliso tai muu elämänkumppani on saattanut välittää tietoa ryhmästä. Useimmat ovat kuitenkin tulleet heille tarjotun kuntoutuksen kautta, joko Suomen Kuurosokeat ry:n aluesihteerien ja/tai alueen keskussairaalan kuntoutustyöntekijän aloitteesta.

Kuulonäkövammaisia ja kuurosokeita henkilöitä ei ole mahdollista opettaa tuloksellisesti suurissa ryhmissä. He opiskelevat aina joko kolmen-neljän hengen pienryhmissä tai mikä parasta yksilö-

opetuksessa. Ryhmä on sillä tavalla omanlaisensa, että opiskelijoilla on lähtömaasta riippumatta tietyllä tavalla yhteinen kuurouden ja/tai kuurosokeuden kulttuuri, joka auttaa heitä ryhmäytymään. Toisaalta kuurosokea tarvitsee taktiilisti kädestä käteen tahtuvaa kielen välitystä, minkä vuoksi ryhmässä keskusteluun kuluu huomattavasti enemmän aikaa kuin näkeville tai kuuleville.

Opetustiloissa on optimaalisesti otettu huomioon kuulonäkövammaisten ja kuurosokeiden aikuisten erityistarpeet. Jos kyse on pienryhmästä, tulkit ovat lähes pakollinen lisä joukossamme. Yksilöopetuksessa käytän itse tarvittaessa opetuskielenä suomalaista viittomakieltä ja viitottua puhetta. Niiden kuurosokeiden kanssa, joilla ei ole riittäviä näönjäänteitä viittomakielen näkemiseen tai suomen kielen lukemiseen, käytetään kaikkia mahdollisia kuurosokeille soveltuvia kielenvälityskeinoja: käteen viitottua viittomakieltä, sormiaakkosviestintää, isokirjoitusta sekä pistekirjoitusta.

Ongelmia aiheuttaa liian pienten kurssituntimäärien lisäksi usein se, että monet kuurosokeat ja kuulonäkövammaiset henkilöt ovat opiskelleet peruskoulutasonsa puutteellisesti. Tällöin heiltä puuttuvat opiskelun perustaidot ja kotimaansa puhuttujen kieltenkin taidot. Heiltä saattavat puuttua myös lähes kaikki kielen rakenteeseen liittyvät käsitteet, joita alkeistasonkin kielenopiskelussa tarvitaan. Käsitteiden ja opiskelutaitojen opettamiseen menee paljon aikaa, joka on sitten poissa sanaston, fraasien ja rakenteiden opiskelulta. Materiaalit räätälöin jokaiselle yksilöllisesti sopiviksi.

”Ainoastaan kielen avulla moniaistivammainen maahanmuuttaja voi päästä mukaan itselleen luontevaan kulttuuriseen ryhmään ja saada tarvitessaan sieltä vertaistukea.”

Haluaisin kehittää mahdollisuuksia suomen kielen ja suomalaisen viittomakielen opiskeluun yhteistyöllä eri tahojen kanssa, tutkimuksella ja tiedon jakamisella. Maahamme muuttaneita kuuroja ja kuurosokeita koskevat kielten opiskelussa samantapaiset ongelmat kuin kantasuomalaisia. Heidän työllistymistäänkin koskevat samat ongelmat, jotka nousevat käsittääkseni pikemminkin vamman tai vammojen laadusta ja niiden vaikutuksista kuin siitä, ovatko he maahanmuuttaneita vai syntyperäisiä suomalaisia.

Tuula Hallikainen ja Aila Kaltiainen: Opiskelijana kehitysvammainen aikuinen maahanmuuttaja

Opetamme Invalidiliiton Järvenpään koulutuskeskuksessa kotityö-, puhdistuspalvelu- ja hoiva-aloille valmentavilla linjoilla ja olemme työuramme aikana opettaneet maahanmuuttajataustaisia kehitysvammaisia nuoria ja aikuisia opiskelijoita.

Kun kehitysvammainen maahanmuuttaja saapuu Suomeen lapse-
na, hän pääsee suomalaiseen koulutusjärjestelmään: menee kouluun
kuusivuotiaana, käy koulua kymmenen vuotta ja oppii siinä samal-
la luokkatovereiltaan suomen kieltäkin. Peruskoulun jälkeen hän
voi hakeutua ammatillisiin opintoihin johonkin erityisammatti-
oppilaitokseen ja työllistyy sen jälkeen yhtä hyvin tai huonosti kuin
suomalainen luokkatoverinsa.

Paljon mutkikkaammaksi koulutuspolku muodostuu, jos muutta-
ja on nuori tai aikuinen: hänen pitää oppia suomen kielen lisäksi
myös suomalainen opiskelu- ja työkuulttuuri, jotka saattavat poiketa
suurestikin hänen lähtömaansa kulttuurista. Mahdollista on sekin,
ettei kehitysvammainen henkilö ole lähtömaassaan saanut käydä
lainkaan koulua.

Suurin haaste opettajalle on opiskelijan ymmärryksen tason löytäminen. Maahanmuuttajan ollessa kyseessä opettaja ei voi koskaan olla varma, johtuvatko ymmärryksen vaikeudet kehitysvammasta vai kielitaidon puutteista. Kasvojen säilyttäminen on tärkeää myös kehitysvammaiselle ihmiselle.

Vuorovaikutus suomalaisen kehitysvammaisen opiskelijan kanssa tuntuu opettajalle helpommalta, koska tämä on kasvanut omassa kieliympäristössään ja oppinut ainakin joitakin käsitteitä. Käsitteet yleensä ovat vaikeita kehitysvammaisille ihmisille, maahanmuuttajille vielä vaikeampia kuin suomalaisille. Onhan mahdollista, ettei jossakin lähtömaassa ole ollut esimerkiksi meidän Kelaamme vastaavaa laitosta. Opiskelija voi kyllä iloisena kertoa menevänsä Kelaan asioille, mutta kun häneltä kysyy, mikä se Kela oikein on, vastausta ei löydy.

Esineiden nimeämisen helpottamiseksi opettajat liimaavat luokan täyteen nimilappuja ja käyttävät ohjeissa aina sanojen ohella kuvia. Varsinaista teoriaa ei juuri kannata opettaa, vaan opetuksen tulee olla hyvin konkreettista. Koska kaiken materiaalin on oltava yksilöllistä ja selkokielistä, opettajat joutuvat tekemään paljon itse. Valmiita oppikirjoja on nykyisin jo olemassa niin hoiva- kuin koti-työalalle, mutta niiden tekstit ovat yleensä maahanmuuttajille liian vaikeita. Opettajalla pitäisikin olla perustiedot selkokielen käytöstä. Myös piirustustaito auttaa sanojen selvittelyssä.

Neuvottelut vanhempien kanssa, esimerkiksi kun tehdään opiskelijalle henkilökohtaista opetussuunnitelmaa, ovat monesti aiheuttaneet päänvaivaa. Joko vanhemmat eivät osaa tulla paikalle ollenkaan tai sitten he eivät tulkinkaan avulla ymmärrä, mistä on kysymys. Negatiivisia asioita ei tuoda esille, mikä saattaa johtua kulttuurieroista. Kuitenkin vanhempiin halutaan pitää yhteyt-

” Jokainen oppii ajallaan ja tavallaan. Voi mennä vuosia ennen kuin tulokset näkyvät.

tä vielä opiskelijoiden ollessa täysi-ikäisiä, vaikka joskus tuntuu, että siitä on enemmän haittaa kuin hyötyä. Opiskelija kantaa mukanaan kulttuurista selkäreppuaan: jos lähtömaan kulttuurissa ja omassa perheessä on suhtauduttu kehitysvammaisiin negatiivisesti, tämä vaikuttaa tietysti myös uudessa kotimaassa. Silloin opettajan tärkeimpiä tehtäviä on rakentaa opiskelijan itsetuntoa.

Valmentavan koulutuksen keskeisenä tavoitteena on tukea opiskelijan itsenäiseen elämään ja työelämään valmentautumista. Maahanmuuttajien kohdalla asumis- ja itsenäistymisvalmennus eivät aina toteudu, koska vanhemmat eivät välttämättä halua päästää nuoriaan kokeilemaan omia siipiään. Nuoret ovat länsimaisen näkökulman mukaan liiankin riippuvaisia vanhemmistaan – ja vanhemmat usein lapsistaan – mutta asiaan on vaikea puuttua.

Kulttuuriset erot pyritään ottamaan huomioon mm. ruokailussa kunnioittamalla opiskelijoiden omia sääntöjä ja perinteitä. Erityisoppilaitoksessa tämä onkin helppoa, kun ruokalassa on tarjolla lukemattomia vaihtoehtoja allergikoille, diabeetikoille, kasvissyöjille ja muille erityisruokavalion tarpeessa oleville. Kukaan ei kiinnitä huomiota opiskelijaan, joka syö vain riisiä, halal-lihaa tai kalkkunamakkaraa.

Miten opettajat sitten jaksavat työssään, joka koetaan usein raskaana ja haasteellisena, kun palautetta ei saa, tulkinnat voivat mennä täysin vikaan ja opettajana tuntee jatkuvasti riittämättömyyttä? Silloin nousevat esiin työn positiiviset puolet: opiskelijoiden kohteliaisuus, aktiivisuus ja reippaus, joka joskus saattaa mennä liiankin

pitkälle: kun opiskelijan pitäisi tukea vanhuksen omatoimisuutta, hän tekee helposti asiat tämän puolesta.

Kommelluksista huolimatta opiskelijoista voi sukeutua kelpo työntekijöitä avustaviin tehtäviin, kunhan työnantaja huolehtii riittävästä ohjauksesta – valitettavasti ohjausresursseja on aivan liian vähän. Ongelma on myös se, että kehitysvammaisen henkilö voi ansaita vain hyvin vähän menettämättä etuuksiaan: tuetussa työssä eläkkeensä (500–600 €/kk) verran ja avotyössä muutaman euron päivässä. Kuinka moni vammaaton ihminen suostuisi tekemään työtä näin pienellä palkalla?

Kuitenkin jokaisen, myös kehitysvammaisen maahanmuuttajan, ihmisarvoiseen elämään kuuluu mahdollisuus kouluttautua ja tehdä työtä. Siihen kuuluu myös oikeus itsenäistyä, ansaita elantonsa ja perustaa perhe. Koulutus voitaisiin hankkia esimerkiksi työpajoissa tai palvelukeskuksissa, joissa voisi opiskella ammatin työssä oppimalla, mikäli tällainen järjestelmä saataisiin luoduksi. Nykyisen oppisopimuskoulutuksen teoriaosuuden suorittaminen vaatii niin itsenäistä työskentelyä, että siihen harva kehitysvammaisen pystyy. Maahanmuuttajuus ei ole työllistymisen este enempää kuin kehitysvammaisuuskään, mutta suomen kielen hyvä hallinta on työssä välttämätön. Varsinkin hoivatyössä asiakkaat odottavat saavansa myös juttuseuraa, ja olisihan suorastaan vaarallista, jos työntekijä uskoisi ymmärtävänsä ohjeet, vaikka tosiasiaa ei ymmärtäisi lainkaan tai ymmärtäisi väärin. Siksi myös kehitysvammaiset maahanmuuttajat tarvitsevat lisää tehokasta, toiminnallista ja yksilöllistä suomen kielen opetusta!

Marjatta Kokkonen: Opiskelijana mielenterveyskuntoutuja

Masennus ja muut mielenterveysongelmat, joille monet epävarmassa tilanteessa olevat maahanmuuttajat altistuvat, asettavat usein haasteita kielen opiskelulle. Kielikurssi voi tarjota mielekästä tekemistä esimerkiksi turvapaikkapäätöstään odottavalle ihmiselle, mutta huoli epävarmasta tilanteesta saattaa estää keskittymisen kielen opiskeluun.

Olen opettanut useita mielenterveysongelmista kärsineitä maahanmuuttajia urani aikana eri koulutuksissa. Opettajana olen kohdannut muun muassa sen, että monet maahanmuuttajat suhtautuvat viranomaisiin aikaisempien huonojen kokemustensa takia hyvin varauksellisesti. Myös meitä opettajia pidetään usein viranomaisina, ja luottamuksen saavuttaminen saattaa kestää kauan.

Traumaattisilla tapahtumilla on vaikutusta sekä aikuisten että lasten oppimiskykyyn. Tarkkaavaisuus voi heikentyä, kotitehtäviin on vaikea keskittyä ja läksyt jäävät tekemättä, muistitoiminnot voivat häiriintyä. Traumatisoitunut opiskelija voi ärtyä pienistäkin asioista, ja hänen luottamuksensa muihin ihmisiin saattaa heikentyä.

Mielenterveyden kanssa kamppailevan opiskelu ei yleensä suju kovin hyvin: esimerkiksi ailahteleva tai liian suoraan puhuva opiskelija ei tunnu sopeutuvan ryhmään ja jää helposti yksin. Opettaja ei aina ehdi selvittämään tilannetta. Opiskelijalle saattaa kertyä paljon poissaoloja, hän hermostuu helposti tai ei kykene itsearviointiin. Masentunut ihminen ei pysty keskittymään tai omaksumaan oppimaansa. Ailahteleva käytös, sekavat tekstiviestit tai ylös-alas syöksyvät mielialat antavat osviittaa siitä, että kaikki ei ole kunnossa.

Opettajien tiedon tarve opiskelijoiden mielen-
terveyden tukemisesta on suuri. Itse olen aras-
tellut ottaa mielenterveyteen liittyviä asioita
puheeksi opiskelijoideni kanssa, koska olen pe-
läännyt tunkeutuvani heidän omalle henkilökoh-
taiselle reviirilleen. Olen opettaja, en psykologi
enkä terapeutti: tehtäväni on opettaa suomea.
Olen kuunnellut, jos joku on halunnut puhua,
lukenut kuulustelupöytäkirjoja, jos joku on niitä halunnut näyt-
tää, ja vastannut parhaani mukaan mitä ihmeellisimpiin kysy-
myksiin, mutta varonut visusti tekemästä aloitetta. Olen myös
pyrkinyt aina ohjaamaan opiskelijaa hakemaan apua esimerkiksi
sosiaalityöntekijänsä avustuksella.

”Tiedon tarve
opiskelijoiden
mielenterveyden
tukemisesta on
suuri.”

Kellokoski:

Kielen opiskelua toimimalla

Kellokosken sairaala järjesti yhteistyössä Järvenpään Opiston kanssa lukuvuonna 2009–2010 kokeilun, johon osallistui opettajan lisäksi kuntoutusohjaaja, ulkotyönohjaaja ja syksyllä viisi, keväällä kuusi maahanmuuttajataustaista mielenterveyskuntoutujaa. Tavoitteena oli antaa opiskelijoille valmiuksia ja tukea elinympäristössä ja arjessa selviytymiseen.

Kielen opetusta oli kerran viikossa 1,5 tuntia kerrallaan; lisäksi ohjaajat keskustelivat opiskelijoiden kanssa suomeksi ulkotöissä ja muulloinkin kohdatessaan. Tunneilla kerrattiin perusfraaseja, kel-
lon tuntemista ja kysymyssanoja sekä tavallisten verbien preesens-
taivutusta. Oppikirjana oli Punainen Aamu. Vaikka monet olivat
asuneet Suomessa useita vuosia ja käyneet kurseillakin, suomen
kielen taito oli päässyt pahasti ruostumaan. Alkuaankin kielen
oppiminen oli tuntunut vaikealta – ”Ei ollut helppo, olen sairas”,

kuten yksi oppilaista totesi.

Opiskelijat olivat säännöllisesti paikalla, usein jo odottamassa opettajaa. Kirjat olivat mukana ja kynätkin useimmiten, mutta silmälasia piti usein lainata ohjaajalta. Kotitehtävät olivat yleensä unohtuneet tekemättä, mutta tunnilla opiskelijat työskentelivät ahkerasti oman jaksamisensa rajoissa ja yrittivät kovasti keskustella arkipäivän asioista. Jokaisen kielitaito kehittyi jonkin verran, yhden suorastaan huomasti. Tunti oli tärkeä myös sosiaalisesti: koska he asuivat eri osastoilla, he eivät olleet päivittäin tekemisissä keskenään. Uskoakseni tunnit kävivät mainiosti kuntouttavasta toiminnasta, jota sairaaloissa järjestetään.

Kellokosken ryhmässä näkyivät tyypilliset kuntoutujien kotoutumiskoulutuksessa selviytymisen esteet: hidas työtahti, muistiongelmät ja aloitekyvyn puute. Eräs oppilas kertoikin oppivansa nopeasti, mutta myös unohtavansa asiat nopeasti.

Tehtävään tarttuminen oli monelle ylivoimaista, ja opettajan tai ohjaajan piti auttaa alkuun pääsemisessä. Kun tuli vaikea paikka, työskentely pysähtyi. Toisaalta he sitten auttoivat toisiaan ja tukkasivat niille, jotka olivat vasta aivan alkeissa. Huonona päivänä mikään ei oikein sujunut; onneksi huonot päivät harvoin sattuivat kaikille yhtäaikaan. Seuraavalla viikolla piti vain aloittaa alusta. Kuntoutujien kanssa työskennellessä onkin varattava riittävästi aikaa, koska hoputtaminen vain pahentaa tilannetta ja opiskelija ahdistuu.

5 Yhteistyöllä Espoossa

– Malli mielenterveys- kuntoutujien toiminnallisesta kielikoulutuksesta

Tukikeskus Hilmassa järjestettiin syksyllä 2012 toiminnallisuutta painottava suomen kielen kurssi mielenterveyskuntoutujille. Kurssin taustalla oli selvitystä tehdessä ilmennyt huoli siitä, että mielenterveyskuntoutujien kielen opetusta järjestetään hyvin vähän eikä toiminnallisuutta riittävästi hyödynnetä sitä järjestettäessä. Toiminnallisuuden ja työpaikalla tapahtuvan kielen opetuksen tärkeyttä on korostettu kotoutumiskoulutuksen kehittämisessä (ks. esim. Suokonautio 2008).

Yhteistyökumppaneina kursseilla olivat Espoon Mielenterveysyhdistys EMY ry sekä Espoon maahanmuuttajapalvelut. EMY ry toteuttaa parhaillaan Monikulttuurisuus ja mielenterveys -hanketta, jonka avulla EMY pyrkii kehittämään toimintaansa entistä monikulttuurisemmaksi tarjoamalla maahanmuuttajille vertaisuuden ja yhteisöllisyyden kokemuksia sekä mahdollisuuden yhdistystoimintaan. Tavoitteena on erityisesti elämänhallinnan ja osallisuuden lisääminen, kotoutumisen tukeminen ja

työllistymisvalmiuksien kehittäminen. Hankkeen yhteydessä toimii useita ryhmiä: teatteriryhmä ja hyvinvointitreenit sekä keskusteluryhmiä. Espoon maahanmuuttajapalveluissa puolestaan toteutetaan Haapa-hanketta, jonka tarkoituksena on kehittää alkuvaiheen kotoutumispolku kuntaan muuttaneille vammaisille ja pitkäaikaisairaille kiintiöpakolaisille moniammatillisessa yhteistyössä eri viranomaisten ja järjestötoimijoiden kanssa.

Yhteistyössä EMY ry:n ja Espoon maahanmuuttajapalveluiden kanssa kehitettiin malli toiminnallisen kielen opetuksen järjestämisestä mielenterveyskuntoutujille. Tavoitteena oli saada kokoon pieni, noin 6 hengen ryhmä maahanmuuttajataustaisia mielenterveyskuntoutujia. Valtaosa opiskelijoista on tullut kurssille Espoon maahanmuuttajapalveluiden kautta ja opiskelijat suorittavat kurssia kotoutumissuunnitelmaan kirjattuna omaehtoisena opiskeluna. Opettaja kurssille on tullut Tukikeskus Hilman kautta. Tilat ja ”koti yhteisön” kurssille on tarjonnut EMY. Kurssilaiset opiskelevat ensin yhdessä kuukauden suomea ja sen jälkeen lähtevät kahdeksi kuukaudeksi EMYn työtoimintaan oppimaan lisää kieltä käytännössä. Opettaja on mukana työtoiminnassa selvittämässä vaikeita sanoja ja mahdollisesti myös neuvomassa muita työntekijöitä, jos heillä oli jotakin kysyttävää. Tavoitteena on täten myös tutustuttaa opiskelijat EMYn toimintaan ja antaa heille mahdollisuus osallistua siihen sekä päästä käyttämään kieltä muiden Emyläisten kanssa. Kielitaitoedellytyksenä kurssille oli luku- ja kirjoitustaito sekä auttava suullinen suomen kielen taito. Ryhmä kokoontuu kaksi kertaa viikossa kahden tunnin ajan.

Opiskelu aloitettiin 3.9.2012 pienellä tervetulojuhalla Espoon keskuksessa EMYn tiloissa, vanhassa kodikkaassa puutalossa. Opiskelijoiden äidinkieliä ovat arabia ja albania. Tunneilla puhutaan enimmäkseen suomea, mutta vaikeita asioita opiskelijat saavat selvittää

toisilleen äidinkielellään. Kaikilla yhtä lukuun ottamatta on takanaan suomen kielen kurssveja, mutta kielitaito on vielä varsin vaatimaton. Koska kurssin tavoitteena on auttaa opiskelijoita koh-
ti työelämää, keskitytään enemmän työelämän kielitaitoon kuin rakenneharjoituksiin.

Kurssilla on luettu lehdistä maahanmuuttajuuteen liittyviä juttuja ja keskusteltu niistä, vertailtu ammatteja lähtömaassa ja Suomessa ja pohdittu työelämän pelisääntöjä, kuten aikataulujen noudattamisen tärkeyttä. Koska monella opiskelijalla on lapsia, on tutustuttu Suomen koulutusjärjestelmään. Myös aikuisten kouluttautumisesta on keskusteltu. Toki jokaisella tunnilla on ollut myös jokin rakenneharjoitus, mutta keskeisellä sijalla ne eivät ole olleet.

Yhtenä keskeisenä tavoitteena on tutustuttaa opiskelijoita suomalaisiin kuntoutujiin, ja tässä on ensimmäisen toimintakuukauden aikana päästykin hyvään alkuun. Kahvitauolla käymme samassa huoneessa muiden asiakkaiden kanssa, joista moni on innostunut juttelemaan ryhmäläisille. Emyläisiä on myös osallistunut oppitunneille, ja tullut mukaan yhteisiin ruoanlaittopäiviin. Ryhmäläiset ovat myös osallistuneet EMYN järjestämille retkille.

Kaikilla opiskelijoilla on ammatillisia opintoja lähtömaastaan, neljällä heistä korkea-asteen koulutus. Olemmekin käyneet läpi myös tutkintojen tunnustamisen mahdollisuuksia Suomessa. Ryhmä on toiminut hyvin ja opiskelijat ovat olleet sitoutuneita opiskeluun.

6 Toimenpide-ehdotuksia kotoutumiskoulutuksen kehittämiseksi

Tähän lukuun on kerätty selvitykseen vastanneiden viranomaisten, opiskelijoiden ja opettajien esittämät keskeiset toimenpide-ehdotukset vammaisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen kehittämiseksi.

- Vammaiset maahanmuuttajat on huomioitava kaikkea kotoutumiskoulutusta suunniteltaessa ja toteutettaessa. Opetus on järjestettävä esteettömissä tiloissa. Tukiopetukseen ja muihin tukitoimiin on osoitettava riittävästi resursseja. Maahanmuuttajien ja vammaisten ihmisten osallisuutta kotoutumiskoulutuksen suunnittelussa ja toteutuksessa on lisättävä.
- Vammaisten opiskelijoiden osallistumista työvoimapolitiiseen koulutukseen on tuettava ja syrjintä vammaisuuden perusteella lopetettava. Pelkän diagnoosin perusteella ei voida arvioida, mikä on henkilön todellinen työkyky ja osaaminen erilaisissa tehtävissä ja työolosuhteissa.

- Opiskelijoita koulutukseen ohjaavien tahojen on oltava tietoisia käytettävissä olevista tukitoimista. Heillä tulee myös olla tosiasiallinen mahdollisuus järjestää tarvittavat tukitoimet ja apuvälineet yksilöllisesti. Kotoutumiskoulutuksen järjestämisen koordinaatiota on selkeytettävä.
- Tukiopetusta, avustajia ja ohjaajia on käytettävä lisää sekä yleisettä erityisopetuksessa vammaisten opiskelijoiden tukena. Moniammatillista yhteistyötä on lisättävä. Alkukartoituksen tekoon on kehitettävä kaikille soveltuvia menetelmiä ja ne on tehtävä moniammatillisesti hyödyntäen myös psykologien ja erityisopettajien osaamista.
- Kotoutumiskoulutusta on kehitettävä yksilöllisten tarpeiden huomioimiseen niin, että vaihtoehtoisia kurssimuotoja, sekä toiminnallisuutta ja työpaikalla oppimista on lisättävä. Kotoutumiskoulutuksissa on tiedotettava vammaisten ihmisten oikeuksista Suomessa. Järjestöt on otettava mukaan kotoutumiskoulutuksen, tukitoimien ja vertaistuen järjestämiseen.
- Erityisopettajien, opettajien ja puheterapeuttien koulutukseen on lisättävä maahanmuuttajien oppimisvaikeuksien tunnistamisen, diagnosoimisen ja auttamisen opetusta.
- Koulutusta monikulttuurisuudesta ja moninaisuudesta on lisättävä kaikilla sektoreilla ja maahanmuuttajia ja vammaisia henkilöitä on työllistettävä vammais- ja maahanmuuttajasektoreille.

LÄHTEET

- Alkukartoituksen avuksi. Esimerkkejä kotoutumislain mukaisen alkukartoituksen hyvistä käytännöistä. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys. 11/2012.
- Euroopan neuvoston vammaispoliittinen toimintaohjelma. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön julkaisuja 2006:18.
- HAAPA-hanke. www.tem.fi → HAAPA
- Kivisik Kristel, Mentula Helene, Nissilä Leena (toim.) 2011. Opas aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutukseen. Opetushallitus. Oppaat ja käsikirjat 2011:5.
- Laki kotoutumisen edistämisestä 30.12.2010/1386
- Meri-Lapin kotokoulutuskokeilu. www.tem.fi → Osallisena Suomessa -hanke.
- Osallisena Suomessa. Kehittämissuunnitelma maahanmuuttajien kotoutumisen edistämiseksi 2010. Suomen kulttuurirahasto. Jyväskylän yliopiston soveltavan kielitieteen laitos.
- Opetushallitus 2012. Aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelman perusteet.
- Päivinen, Pasi (toim.) 2011. Vammaisten pakolaisten elämää Suomessa. Sisäasiainministeriön julkaisu 38/2010.

Smulowitz, Nana 2012. ”Mä olen tosi tyytyväinen kaikkeen – maahanmuuttajien kokemuksia MAVA-koulutuksesta”. Teoksessa Metsänen Riitta ja Nikander Leena (toim.). Realistista aikuispedagogiikkaa monikulttuurisessa toimintaympäristössä. Hämeen ammattikorkeakoulu.

Suokonautio, Jaana 2008. Palapelin palat paikoilleen. Maahanmuuttajien kokemuksia kotoutumiskoulutuksesta ja ehdotuksia sen kehittämiseksi. Työ- ja elinkeinoministeriö.

Vahva pohja osallisuudelle ja yhdenvertaisuudelle. Suomen vammaispoliittinen ohjelma 2010-2015. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön julkaisuja 2010:4.

Vammaisilla ihmisillä on yhdenvertaiset oikeudet. Euroopan unionin vammaisstrategia 2010–2020. Euroopan komissio.

Yhdenvertaisuuslaki 20.1.2004/21.

VAMMAISFOORUMI

Vammaisjärjestöjen yhteinen ääni

